

УПУТСТВА ВЕТЕРИНАРИМА

ЗА ПРОЦЕНУ
ПРИМЕНЕ ДОБРИХ
ФАРМСКИХ ПРАКСИ
У СВИЊАРСКОЈ
ПРОИЗВОДЊИ

“Изградња капацитета за развој националног компензационог фонда за сузбијање заразних болести животиња и друге услуге”

УПУТСТВА ВЕТЕРИНАРИМА

**ЗА ПРОЦЕНУ
ПРИМЕНЕ ДОБРИХ
ФАРМСКИХ ПРАКСИ
У СВИЊАРСКОЈ
ПРОИЗВОДЊИ**

Београд, 2015.

Садржај

1. Увод	5
2. Дужности ветеринара	7
3. Основни принципи, параметри и критеријуми добрих фармских пракси	9
4. Добре фармске праксе - Континуирана обука и усавршавање знања ветеринара и одгајивача	12
4.1 Заштита здравља свиња и примена биосигурносних мера	13
4.1.1 Одговорности одгајивача за здравствено стање животиња и биосигурносне мере	13
4.1.2 Основно знање о здрављу животиња	14
4.1.3 Биосигурносне мере	15
4.1.4 План биосигурности	17
4.1.5 Одржавање нивоа биосигурности на фарми	18
4.2 Исхрана свиња	38
4.2.1 Исхрана крмача	38
4.2.2 Исхрана прасади	40
4.2.3 Тов свиња	40
4.3 Добробит свиња	47
4.4 Ветеринарско-медицински производи	57

4.5 Опасне материје, отпад и стајњак	60
4.6 Обука одгајивача.....	65
5. Прописи који се односе на добре фармске праксе.....	70
6. УПИТНИК ЗА ВЕТЕРИНАРЕ ЗА ПРОЦЕНУ ПРИМЕНЕ ДОБРИХ ФАРМСКИХ ПРАКСИ У СВИЊАРСКОЈ ПРОИЗВОДЊИ.....	75

1. Увод

Ово упутство намењено је првенствено ветеринарима и ветеринарским инспекторима у циљу унапређења њихових компетенција (знања, вештина, ставова) о добрим фармским праксама, даљег трансфера знања и стручне помоћи произвођачима за избегавање лоших фармских пракси и надзора примене.

Добре фармске праксе (ДФП) обухватају низ поступака у технолошком процесу производње, које се односе на одгајивање и репродукцију, исхрану, негу, смештај и држање, здравствену заштиту, добробит животиња и биосигурност на фармама. Њиховим доследним спровођењем омогућава се спречавање појаве заразних, паразитских и других болести и губитака, који могу потенцијално угрозити одрживост производње у свињарству.

ДФП се морају спроводити на фарми свиња од стране лица која управљају и руководе производњом, односно раде на фарми (власници, одгајивачи), у блиској сарадњи са ветеринаром. Важно је да одгајивач прати и усваја одговарајуће ветеринарске савете, препоруке и упутства, како би се избегли здравствени проблеми и појаве болести које могу да угрозе производњу у свињарству или угрозе здравље људи.

Успешна производња захтева сталну бригу о здрављу свиња, која се обезбеђује правилним управљањем и руковођењем, несметаним одвијањем технолошког процеса производње, као и одговарајућим просторним, микроклиматским и хигијенским условима, превентивним поступцима, редовним надгледањем животиња, ветеринарским прегледима, благовременим откривањем и лечењем болести, уз коришћење ветеринарских савета и упутстава.

Важно:

- У одгајивању свиња важно је да се ангажују лица која су адекватно обучена за поступке са различитим категоријама ове врсте животиња, и да поједине процедуре или третмани реализују под контролом ветеринара.
- Одгајивачи разумеју да су свиње осећајна жива бића, као и да се њихова добробит у технолошком процесу производње мора увек имати

у виду. Одговарајућа добробит ове врсте животиња се дефинише као слобода од глади и жеђи, слобода од неугодности, слобода од бола, повреда и болести, слобода изражавања понашања својствена врсти, као и слобода од страха и узнемирености.

Добре фармске праксе подразумевају:

- Добре услове смештаја, неге и држања, одговарајућу густину насељености објеката, безбедну и квалитетну исхрану и планско коришћење испуста и пашњака, одговарајуће просторне услове, адекватну и чисту простирку на подовима стаја или боксова, одржавање хигијене животиња, стаја, мешаона и складишта хране и других објеката који су директно или индиректно везани за производњу.
- Имплементацију добрих хигијенских стандарда у објектима, применом правилне санитације, као и благовремено откривање и лечење болесних или повређених животиња, уз одговарајућу сарадњу са ветеринаром.
- Одговорно коришћење само одобрених ветеринарско-медицинских производа у складу са прописима, под надзором ветеринара, и њихова примена у складу са упутствима, укључујући обавезно поштовање периода каренце. Одговорна примена антимикуробних средстава (нпр. антибиотика) кључна је у борби против антимикуробне резистенције, глобалне претње за јавно здравље.
- Обезбеђење одговарајуће хране и чисте воде за све време узгоја свиња.
- Избегавање нетерапијских хируршких или инвазивних поступака, као што су скраћивање репа или постављање брњица. Проблеме ове или сличне врсте треба решавати правовременим откривањем и уклањањем узрока и предиспонирајућих фактора.
- Премештање и транспорт свиња превозним средствима без употребе инструмената као што су електрични гоничи или штапови.
- Држање и смештај животиња у одговарајућим социјалним групама где је то могуће. Треба избегавати изолацију животиња (појединачно држање у боксовима за крмаче), осим када су животиње повређене или болесне.
- Добробит свиња и биосигурност на фармама захтева обезбеђење одговарајућег простора и адекватне густине насељености код држања и смештаја.

2. Дужности ветеринара

Ветеринари имају веома важну улогу у пружању подршке одгајивачима за правилну примену биосигурносних мера и спровођење ДФП. У идеалним условима, власници животиња успостављају формалну сарадњу са ветеринарским станицама или амбулантама и закључују уговор којим дефинишу све активности и услуге које ће им бити пружене.

Дужности ветеринара су:

- Подршка у примени свих мера које ће спречити појаву болести, улазак патогених микроорганизама на фарму, ширење болести у запату и ширење болести са фарме;
- Рано откривање болести применом одговарајућих дијагностичких метода (које укључују изолацију и идентификацију узрочника) и добро познавање диференцијалне дијагностике;

- Ефикасно лечење болести применом одговарајућих, ефикасних, безбедних и сигурних средстава (уз коришћење тестова осетљивости микроорганизама на антимикробна средства, када је потребно) како би се лечио прави узрочник применом добре ветеринарске праксе;
- Активно учествовање у подизању свести јавности о здрављу и добробити животиња;
- Активно учествовање у превенцији болести;
- Активно учествовање у раном откривању нарочито опасних заразних болести и њиховој ефикасној санацији (систем брзог упозоравања и хитног реаговања);
- Сарадња са надлежним органима, колегама, одгајивачима, запосленима на фарми ради споровођења превентивних и контролних мера;
- Пружање медицинских, репродуктивних и саветодавних услуга власницима/држаоцима животиња;
- Одговорна примена антибиотика и других антимикробних средстава;
- Очување јавног здравља и здравља животне средине (концепт “један свет – једно здравље”);
- Познавање и примена ветеринарских и других прописа;
- Континуирани развој ветеринарске службе, сточарства и економије земље.

3. Основни принципи, параметри и критеријуми добрих фармских пракси

У вези са одгајивањем, репродукцијом и здравственом заштитом свиња, власници, запослена лица на фарми (одгајивачи, држаоци, фармери) и руководиоци фарме треба да имају у виду следеће основне принципе, параметре и критеријуме ДФП:

- Стална сарадња (идеално базирана на споразуму или уговору) и консултација са ветеринаром у случају набавке нових животиња, мониторинга и надзора здравственог стања читавог запата, унапређења добробити животиња, праћења епизоотиолошке ситуације у окружењу, начина транспорта и прихватања животиња, држања у карантину, превенције, лечења и др.;
- Изабрати одговарајућу локацију за подизање објеката фарме;
- Заштитити фарму (нпр. оградивањем) да не би дошло до неконтролисаног уласка људи, животиња и возила;

- Напајати све категорије свиња са довољном количином воде која је свежа, одговарајућег квалитета и хигијенске исправности (хемијска и микробиолошка исправност);
- Свиње се не смеју хранити помијама;
- Држати све категорије свиња у објектима који обезбеђују одговарајуће услове по питању смештаја и микроклиме, као и одржавања у грађевинском и хигијенском смислу;
- Обавезно, на одговарајући начин, решити питање вентилације у објектима за одгајивање свиња;
- Обавезно, на одговарајући начин, решити питање канализације у објектима за одгајивање свиња и одлагања стајњака;
- Редовно примењивати све неопходне хигијенско-санитарне мере у испустима и на пашњацима;
- Стално контролисати улазак и излазак људи, животиња и возила у круг фарме, односно производне јединице;
- Спровести обележавање и праћење кретања животиња у складу са прописима;
- Обавезно водити прописане евиденције у вези бројног стања свих категорија животиња, набавке и продаје животиња, набавке хране и додатка храни, набавке опреме, набавке медициране хране, појаве болести, извршених лечења, примене ветеринарско-медицинских средстава и угинућа животиња;
- Дефинисати сврсисходан план и програм континуиране примене биосигурносних мера, заштите здравља и добробити свиња;
- По питању биосигурности најбоље је да се на фарми одвија заокружени производни циклус који подразумева да се ни једна категорија свиња не набавља са стране;
- Ако није могуће обнављање запата свиња у заокруженом производном циклусу (у сопственом запату односно популацији свиња), онда набавка грла треба да се врши искључиво из здравих запата, у којима се спроводе све превентивне мере (за шта мора да постоји писана евиденција);
- Ветеринарски преглед и оцена здравственог стања новоунетих грла, нарочито по питању узрочника болести који се могу унети у запат;

- Вештачко осемењавање треба да се спроводи квалитетним семеном које је здравствено безбедно, употребом стерилног прибора;
- Не треба користити нераста за природни припуст назимица и крмача због ризика од преношења заразних болести;
- Систематски и континуирано пратити здравствено стање и процењивати кондицију свих категорија свиња у свим фазама производње;
- Посебну пажњу треба посветити здравственом стању прасади у периоду сисања и одбијања;
- Систематски и континуирано примењивати све неопходне хигијенско-санитарне мере везане за производне површине, прибор и инструменте, као и за саме животиње;
- Систематски и континуирано спроводити дијагностичка испитивања, серолошке прегледе, имунопрофилактику, санитацију, дератизацију, дезинсекцију, преглед фецеса на присуство паразита, примену антипаразитика и сл. Обезбеђивање статуса запата слободног од кључних болести може бити циљ за сваког узгајивача;
- Пратити здравствено стање, узимање хране и воде и појаву симптома болести (нпр. промене боје на кожи и видљивим слузницама, исцетка из очију, носа, уста, вулве и препуцијума, лежања, издвајања из запата, кашља, убрзаног дисања, заношења, тетурања итд.) и сарадња са ветеринаром у случају сумње на појаву болести;
- Све категорије свиња треба хранити на одговарајући начин, оброцима који су дефинисани у сарадњи са стручњаком за исхрану животиња, ветеринаром или инжењером сточарства;
- Контролисана употреба антибиотика је од посебног значаја, посебно због антимикробне резистенције и негативних утицаја на здравље људи;
- Развити систем брзог упозоравања: праћењем здравственог стања и уочавањем симптома болести, може се правовремено открити заразна болест животиња, или чак зооноза, због чега је неопходно развити процедуре пријављивања сумње на инфективне болести ветеринару или инспектору.

4. Добре фармске праксе - Континуирана обука и усавршавање знања ветеринара и одгајивача

Имајући у виду изнето, ДФП су систематизоване и размотрене у оквиру шест целина, и то:

- 4.1 Заштита здравља свиња и примена биосигурносних мера
- 4.2 Исхрана свиња
- 4.3 Добробит свиња
- 4.4 Ветеринарско-медицински производи
- 4.5 Опасне материје, отпад и стајњак
- 4.6 Обука фармера

4.1 Заштита здравља свиња и примена биосигурносних мера

(Прописи у поглављу 5, наведени под редним бројевима:

1, 2, 3, 4, 8, 9, 10, 25, 28, 32, 44, 34, 40, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 55, 59, 60)

4.1.1 Одговорности одгајивача за здравствено стање животиња и биосигурносне мере

Одгајивачи су одговорни за:

Правилно држање животиња и бригу о здравственом стању

- Примену биосигурносних мера ради спречавања појаве и ширења заразних болести, које одговарају одређеним категоријама и врстама узгојних животиња и њиховим производима, као и типу производње.

Правовремено обавештавање у случају сумње на заразну болест преко система брзог упозоравања

- Појава симптома болести или изненадних угинућа повлаче за собом обавезу одгајивача да без одлагања обавести ветеринара. Ветеринар, у случају сумње на заразну болест, која се обавезно пријављује према важећим прописима или потврдног дијагностиковања инфективне болести, одмах обавештава инспектора који:
 - пријављује болест Управи за ветерину,
 - налаже даље предузимање одређених мера, према закону и посебним прописима.

Спречавање уласка и ширења заразе унутар фарме и ширење на суседне фарме

- Присуство оболелих животиња представља опасност за ширење болести унутар фарме као и ван фарме, на суседна газдинства што може угрозити свињарску производњу у ширем смислу. Одгајивачи би требало стално да имају у виду да биосигурност представља основу за заштиту како екстензивне тако и интензивне производње у свињарству, као и за смањење ризика од избијања болести. Узрочници болести могу се преносити на различите начине путем људи, животиња, опреме, прибора, инструмената, транспортних средстава, хране, воде, ваздуха - било случајно или намерно, а мноштво извора, путева и начина преношења инфекција повећава ризик за појаву и ширење инфективних болести.

- Биосигурност је такође значајна за заштиту суседних фарми, као и заштиту сопствене фарме од суседних – у смислу спречавања да се патогени узрочници шире са једне фарме на другу путем животиња, људи, хране, инструмената, опреме и сл. Критичне тачке у том погледу представљају локација фарме, људи, позиција улаза на фарму, приплодни подмладак, семе, излаз животиња – утовари, храна, фецес и отпадна вода, мере чишћења и санитације, као и мере у вези уклањања лешева. Болести се могу пренети и на ловишта и друга станишта дивљих пријемчивих животиња, што може дугорочно погоршати и епизоотиолошку ситуацију. Мере биосигурности, у суштини, поред фарме самог одгајивача, штите и фарме одгајивача у суседству и доприносе социо-економској стабилности у производњи свиња, као и у економији земље у целини.

4.1.2 Основно знање о здрављу животиња

Одгајивачи (уз помоћ ветеринара или на други начин) треба да стекну знања из области:

- Болести животиња, укључујући оне које су инфективне за људе;
- Биосигурносних мера;
- Међусобног односа између здравља животиња, добробити животиња и здравља људи.

Ниво знања који је потребан зависи од:

- Категорије и врсте животиња и њихових производа;
- Типа/врсте производње;
- Радних задатака.

Знање потребно за обављање ових задатака, може се стицати на следеће начине:

- Стицањем искуства и учествовањем на тренинзима;
- Путем програма у пољопривредном сектору који су значајни са аспекта здравља животиња;
- Образовањем, школовањем, похађањем специјализованих курсева и семинара;
- Сталном сарадњом са ветеринарском службом или одабраним ветеринаром (идеално, на бази уговора), учествовањем у програмима обуке, радионицама и семинарима које организују ветеринари.

- Упознавањем са биоцидима као што су дезинфицијенси, инсектициди, репеленти или родентициди који играју важну улогу у спровођењу биосигурносних мера, како на фарми, тако и током транспорта животиња. Њихова одговорна употреба не треба да се занемари, већ је треба посматрати као саставни део биосигурности.

4.1.3 Биосигурносне мере

Концепт биосигурности у многим земљама света прихваћен је као неопходност у **очувању здравља животиња** на фарми, а такође и као основа за успешну и **профитабилну производњу**.

Биосигурност подразумева низ управљачких корака, поступака и мера које се спроводе да би се спречило уношење инфективних агенаса у запат животиња, развијање и ширење болести у:

- популацији животиња или
- објекту, зони, компартменту, превозном средству или другим објектима или локацијама.

Међу најважнијим биосигурносним поступцима и мерама су:

- преглед и тестирање новонабављених животиња,
- карантин и изолација новонабављених животиња,
- успостављање система праћења и процене здравственог стања животиња,
- развијање система праћења и унапређења технолошког процеса производње.

Пропусти и грешке у одржавању потребног нивоа биосигурности на фармама доводе до појаве болести, смањења обима производње, угинућа младунчади и губитка прихода, чиме се угрожава опстанак одгајивача, односно читавих запата свиња.

Интензивна производња на фармама, која подразумева велику концентрацију животиња на релативно малом простору, изискује **континуирану и строгу примену одређених биосигурносних мера**. Без обзира на величину фарме производност свиња повезана је са условима смештаја и држања, статусом добробити и здравља.

Доследне, усклађене и постојане биосигурносне праксе су најбољи начин за спречавање ширења узрочника болести свиња и за спречавање појаве инфективних болести. Добро управљање и руковођење фармом, планска здравствена заштита и строге биосигурносне мере штите животиње од већине инфективних болести, осигуравају добробит, одржавају животиње у добром здравственом стању и умањују штете у производњи.

Мере биосигурности могу се односити на једну фарму, регион, али и државу у целини, или на поједине производне сегменте (на пример, прашење крмача и производња семена). Оне се могу односити и на шира подручја, као што су повезани региони, више повезаних земаља, континента, па и свет у целини.

Да би животиње биле здраве треба да се примењује ефикасан програм здравствене заштите свиња **свакодневно, систематски и без пропуста**. Ако изостане примена превентивних мера и избије болест, рано откривање и пријављивање болести је од изузетног значаја, како за фарму где се појавила болест, тако и за суседне фарме.

Биосигурност је кључна превентивна мера коју могу применити одгајивачи и остали запослени на фарми ради спречавања појаве и ширења различитих болести у оквиру животињске популације. Познавање и праћење здравственог стања животиња и примена превентивних мера као што су биосигурносне мере, контрола здравственог стања и терапија, предуслови су за рано откривање опасних заразних болести. Сходно томе, одгајивачи, сточари и радници коју су у свакодневном контакту са животињама, као и ветеринари и инжењери пољопривреде, морају бити добро упознати са свим мерама. Осим тога, да не би дошло до ширења микироорганизама из лабораторија, института и других специјалистичких установа, кључна је примена одговарајућих биосигурносних мера и у овим објектима.

4.1.4 План биосигурности

Достизање потребног нивоа **биосигурносних мера** на одређеној фарми подразумева примену биосигурносног плана који је припремљен као резултат критичког разматрања конкретне ситуације на терену, услова животне средине и епизоотиолошког статуса уз правовремено предузимање дефинисаних активности.

При изради плана потребно је сагледати потребе и здравствени статус свих категорија животиња, технологију и организацију производње по сегментима и епизоотиолошку ситуацију у региону, као и конкретне претње из окружења, односно слабе тачке у свакој фази технолошког процеса производње. Концепција технологије неког вида анималне производње (на пример *eng. „all in all out“* или тунелски тип) у великој мери одређује потенцијалне ризике и у извесној мери одређује успех примењених биосигурносних мера.

- **Инфективне болести** се углавном преносе и шире унутар и између фарми увођењем оболелих животиња, наизглед здравих или преболелих грла - клицоноша, грла у периоду инкубације, возилима, опремом, одећом и обућом посетилаца или запослених лица која имају контакте са више запата, контаминираним предметима, лешевима који нису уклоњени на одговарајући начин, контаминираном храном, површинским и отпадним водама, неправилним газдовањем стајњаком, као и контактом са другим животињама, као што су пси, мачке, дивље животиње, глодари, птице и инсекти.
- **Здравствени статус фарме**, сопствене или оне са које се грла набављају, може се проценити у сарадњи са ветеринарском и епизоотиолошком службом, сталним надзором и мониторингом, применом поузданих **серолошких тестова** за већину значајних инфективних узročника. Иако ови тестови најчешће не могу указати на порекло инфекције, они обезбеђују поуздану информацију за процену нивоа биосигурности. Проблеми у процени нивоа биосигурности могу настати због вакциналне интерференције или инфекција које се још увек не могу рутински открити серолошким тестовима. Уз серолошке, могу се користити и друге методе, као што су микробиолошка и вирусолошка (нпр. применом молекуларних техника - PCR) из брисева, фецеса и другог материјала. У том смислу, јединствен и стандардизован начин узимања, паковања, слања и чувања узорака и детаљна анализа критичних тачака, може разјаснити епизоотиолошку ситуацију и помоћи при доношењу одлука.

4.1.5 Одржавање нивоа биосигурности на фарми

Ниво биосигурности није једноставно одржавати због комплексног односа организације технологије производње и биолошких организама у одређеној животnoj средини, али то је несумњиво **најјефтинији и најефикаснији инструмент у контроли заразних болести**. Такође треба имати у виду да ниједан програм превентиве заразних болести не функционише без дефинисаног система биосигурности.

У оквиру обезбеђења биосигурности разматрају се три главна чиниоца:

- изолација,
- контрола промета и
- санитација.

Изолацијом се спречава контакт између јединки из контролисаних услова гајења на фарми и околине која није под непосредном контролом (непосредно окружење, друге фарме, сточне пијаци), при чему је најважније спречити неконтролисан улазак и кретање животиња, а односи се на новонабављене животиње, контакте између постојећих група животиња - подељених према узрасту или на производне групе, а нарочито на активности које се понављају код више група животиња, попут храњења и напајања. У свим наведеним случајевима веома је важно да се спрече контакти између појединих старосних група, а посебно када се ради о болесним грлима.

Контрола кретања подразумева контролу кретања возила, људи и животиња са фарме и према фарми. Потребно је уврстити контролу кретања као саставни део пројекта фарме, а она треба да буде осмишљена на начин да спречи, или на најмању могућу меру смањи контаминацију хране, опреме, површина и запата у целини.

Санитација се односи на дезинфекцију материјала, руку, одеће и обуће људи и опреме која улази на фарму, као и оне која се налази на самој фарми, центру за вештачко осемењавање, мешаони сточне хране или било које друге производне јединице.

У формулисању програма биосигурности посебна пажња треба да се посвети процени примене мера санитације (чишћења, прања, дезинфекције и других санитарних мера) на одређеним површинама у стајама, а нарочито на местима за храњење и боксовима за прашење и узгој одбијене прасади. У програмима биосигурности посебна пажња посвећује се формулисању добре хигијенске праксе.

Јасно је да је стална брзност у превентиви заразних болести неопходна не само у ситуацијама постојања непосредне опасности - већ и свакодневно, као део уобичајене технологије очувања здравственог стања запата свиња. Зато је потребно дефинисање и увођење **сталног праћења здравственог стања животиња** у свим сегментима технолошког процеса свињарске производње.

Заштита анималне производње од биолошких агенаса је концепт који подразумева систематичност, свеобухватност и доследност у правовременој, и на науци заснованој примени одговарајућих, углавном хигијенско-санитарних мера, у спречавању уношења и ширења биолошких агенаса, у циљу очувања производње и здравља животиња и људи (одгајивача и конзумерата).

- Треба имати у виду да ниједан план биосигурности, уз сву практичност и применљивост, није довољно савршен да би функционисао без испитивања и надоградње.
- Елиминисање предиспонирајућих фактора из производног процеса смањује стопу појаве широког спектра болести инфективне и неинфективне етиологије, као што су, на пример, респираторна, гастроинтестинална и репродуктивна обољења.
- Данас се наглашава да систематска контрола и разрађени протоколи и методе мониторинга здравља приплодних грла, сврсисходне мере контроле кретања, изолације и санитације, морају бити обавезни саставни део технологије производње у свињарству. Поред тога, треба имати у виду и заокружену контролу производње од разређеног или замрзнутог семена нерастова до производње меса.

Спољашњи део фарме је прва критична тачка где се налазе многи вектори који могу негативно утицати на здравствени статус фарме.

- Намена објеката, место изградње и положај објеката су врло значајни чиниоци који утичу на биосигурност.
- На биосигурност на фармама утиче и држање различитих категорија свиња на истим или међусобно недовољно удаљеним локацијама. Сматра се да удаљеност између нуклеуса и репродуктивне фарме свиња треба да буде најмање 1 km, а од осталих фарми најмање 5 km.
- Репродуктивна фарма свиња треба да буде удаљена од осталих фарми најмање 1 km.
- Локација фарме мора бити на подручју и у зони која, у односу на врсту производње и еколошке чиниоце, не угрожава или неће бити угрожена од стамбених и других објеката у ближој или даљој околини, у складу са одговарајућим прописима из подручја просторног уређења и заштите животне средине.
- Локација фарме мора бити удаљена у довољној мери од насеља, других узгајивача свиња, као и главних путева, што зависи од просторног плана свакога града, општине или насеља, као и од капацитета фарме односно броја грла која се налазе на фарми.

Улазак у фарму треба да буде:

- Строго контролисан, дозвољен само запосленим лицима, добављачима хране, лекова, воде, опреме и другим лицима, уз претходну најаву руководиоцу, уз вођење евиденције.
- Лица која улазе у фарму треба строго контролисати по питању поседовања свиња, боравка у домаћинству где има свиња, одласка у лов, а нарочито треба имати у виду контролу да 48 сати пре уласка у фарму нису била у контакту са свињама, као и да нису боравила на подручјима угроженим и зараженим класичном кугом свиња.
- Круг фарме мора бити ограђен одговарајућом оградом која спречава неконтролисан улазак људи и животиња. Сходно томе, на самом улазу у фарму мора постојати дезинфекциона баријера за возила, за обућу и дезинфицијенс за руке. За дезинфекцију возила, обуће и руку потребно је употребљавати одговарајуће дезинфицијенсе у одговарајућим концентрацијама, уз одговарајуће мењање у складу са упутством произвођача.
- Возила треба да пролазе кроз дезинфекциону баријеру полако да не би истискивала садржај. Спољашња површина возила треба да се дезин-

фикује распршивањем дезинфицијенса. Пожељно је мењати врсту дезинфицијенса на сваких 6 месеци, на тај начин да дезинфицијенс који се до тада користи у репродуктивној фарми наставља да се користи у одгајивалишту и товилишту на које прасад долази са репродуктивне фарме, а дезинфицијенс који се користио у одгајивалишту и товилишту наставља да се користи у репродуктивној фарми са које прасад одлази. На тај начин повећава се деловање дезинфекције, јер камион који превози прасад са репродуктивне фарме на одгајивалиште и товилиште пролази кроз две врсте дезинфицијенса.

- Уз примену свих ових препорука обавезно треба проверавати потврду о дезинфекцији, а ако је у питању утовар и потврду о здравственом стању пошиљке (“транспортно уверење”) за свиње.
- Да би спречили улазак глодара, других домаћих и дивљих животиња и птица у објекте, на прозоре и доводне отворе за свеж ваздух и светло треба обавезно поставити заштитне мреже.
- Збрињавање лешева, такође, представља критичну тачку за одржавање високог нивоа биосигурности. Лешеве је потребно држати што даље од фарме и онемогућити приступ глодарима. Објекат (хладњача) за привремени смештај лешева мора бити затворен, хлађен, идеалног капацитета око 0,5% од укупне популације свиња на фарми.
- Стајњак омогућава директан пренос великог броја патогених узрочника (на пример *E. Coli*, *Brahispire* и *Salmonele*), те је с тога његово правилно складиштење и коришћење за фертилизацију обрадивих површина од великог значаја. Ниво течног стајњака мора бити барем 15 – 20 cm испод решетки.
- Утовар, истовар и транспорт животиња представљају критичне тачке, а утоварно – истоварна рампа јесте најкритичнија тачка. Возач камиона, након уласка у спољашњи круг фарме и дезинфекције возила, мора обући чисту одећу (најбоље за једнократну употребу) и назувице, а после свих спроведених радњи отићи до утоварно-истоварне рампе. Облациње чисте одеће и назувица обавеза је и за добављаче. Радник који тера животиње на рампу, тера их само до рампе, даљу манипулацију треба да преузме радник који чека са спољне стране и после завршеног утовара не сме се вратити на фарму преко утоварно – истоварне рампе. Битно је избећи укрштање путева. Након утовара или истовара, потребно је обавезно темељно опрати и дезинфиковати рампу.

- Најкритичнија зона у производњи свиња по питању биосигурности је производна зона и она обухвата све што се налази унутар саме фарме. Пре уласка у управну зграду фарме посетиоци морају потписати изјаву у вези контаката са свињама у претходном периоду.
- Сви предмети који се уносе на фарму већег капацитета са интензивним гајењем свиња требало би на одговарајући начин дезинфиковати или ако је могуће ставити их у UV комору у трајању од најмање 45 минута. Пре уласка у фарму, потребно је сву одећу оставити у ормар, истуширати се и опрати косу, обући чисту радну одећу, као и гумење чизме.
- Радници на фарми треба у потпуности да поштују биосигурносна правила и процедуре. При обиласку треба да се следи логичан распоред кретања – из чистог у прљави део, из здравог према болесном делу и од млађих према старијим категоријама животиња.
- На прелазу из објекта у објекат мора постојати дезобаријера, која дезинфикује обућу радника. Дезинфицијенс треба да се мења најмање једном у току једне недеље, а требало би обавезно да се уклања приликом преласка већег броја животиња.
- Животиње на фарми треба да се крећу увек само у једном смеру, из прасилишта у одгајивалиште, затим из одгајивалишта у товилиште (које би требало на фармама већег капацитета да се налази на другој локацији).
- Пожељно је коришћење чизама, опреме (лопате, панели за терање животиња), различитих боја за поједине објекте на фарми већег капацитета, јер се на тај начин спречава преношење патогених микроорганизама између објеката. Стаје и боксове за свиње треба редовно чистити и по потреби дезинфиковати. Фецес, мокраћу, непоједену или разбацану храну треба редовно одстрањивати са површина у стајама за свиње.
- Увођење нових животиња на фарму, на пример назимица, треба бити под строгим контролом.
- Пожељно је да новонабављене животиње проведу минимално 30 дана одвојене од осталих животиња на фарми уз вакцинацију против болести чија је појава потврђена на фарми у коју се уводе, али могућа је вакцинација и на нуклеус фарми.
- Могућа критична тачка је и семе за вештачко осемењавање које се допрема на фарме. Ризик преношења болести низак је уколико се користи семе из контролисаних узгоја свиња. Семе се приликом допремања на фарму и обављања предрадњи пре осемењавања ставља у хладњак у UV комору на температуру 16–18°C. Након 45 минута семе се доставља припустилишту, где се мора чувати у светлосно и термално изолованој кутији. Вишак доза се у затвореној кутији враћа у хладњак

у припустилишту. Уколико је семе било изложено деловању светлости или се налази изван контејнера дуже време, мора се на одговарајући начин уклонити.

- Приплодни нерастови претражују се два пута годишње на бруцелозу (*B. abortus*, *B. suis*), туберкулозу, Ајуџекијеву болест, ПРРС и лептоспирозу, али поједине фарме могу имати стриктније захтеве у погледу здравственог статуса семена.
- Фарме у интензивној производњи требало би обавезно да поштују принцип „све унутра – све напоље“, што подразумева детаљну припрему објеката за улазак животиња. Објекти се морају прво механички очистити на суво, натопити водом због лакшег одстрањивања нечистоћа, након чега се оперу водом под високим притиском. У објектима се обавезно перу хранилице, појилице, решетке и преграде. Након сушења, следи дезинфекција објеката (прскање, фумигација, кречење), која се спроводи са циљем уништавања патогених микроорганизама, односно, свођења на најмањи могући број узročника инфективних болести. Приликом спровођења наведених радњи потребно је да радник буде адекватно заштићен (рукавице, маска, заштитна одећа).
- Од великог значаја је чишћење цеви за воду, будући да се због примене лекова који се животињама дају кроз воду (путем медикатора), у цевима може формирати биофилм. Биофилм подразумева наслаге разних нечистоћа које су идеална подлога за развој микроорганизама. Један дан пре уласка животиње у објекат, морају се подесити температура и влажност ваздуха на одговарајуће вредности.
- Током године потребно је систематски спроводити мере дезинфекције, дезинсекције и дератизације у циљу сузбијања штеточина, које могу проузроковити преношење бројних инфективних и паразитских болести на фарми. Приликом рада на фарми потребно је често вршити прање руку, коришћење заштитних рукавица, чишћење инструмената, као и редовно мењање игала код давања инјекција.
- За преношење узročника болести критично је подметање прасади под крмачу која није њихова мајка, као и формирање група у одгајивалишту из различитих легала према величини, односно старости. Обавезно је одвајање болесних животиња од здравих, обезбеђење здравствене неге болесним животињама и вођење евиденције о свим лечењима и угинућима.
- Густина насељености објеката је један од најзначајнијих чинилаца који може утицати на здравствени статус свиња. Повећањем густине насељености повећава се ризик преношења болести међу њима. У прописима о добробити животиња одређени су смештајни капацитети за сваку категорију животиња.

- Укупна слободна површина на располагању свакој назимици и крмачи након припуста, ако се назимице и/или крмаче држе у групама, према већини препорука мора бити најмање 1,64 m² за назимице, и 2,25 m² за крмаче. Кад се ове животиње држе у групама са мање од 6 животиња, слободна подна површина мора се повећати за 10%. Ако се држе у групама од 40 или више животиња, слободна подна површина може се смањити за 10%.
- Одрасли нерастови морају имати на располагању најмање 6,00 m² слободне подне површине или најмање 10,00 m² слободне подне површине без препрека (хранница и сл.) ако се бок користи истовремено и за припуст.

Биосигурност у прасилишту - Веома битне ДФП се састоје од низа поступака непосредно пре и након уласка гравидних назимица и крмача у прасилиште, током прашења и боравка у прасилишту, као и пре и после одбијања прасади:

- Одгајивач мора свакодневно контролисати свиње (најмање једном дневно) на знаке поремећеног здравственог стања и повређивања, на време предузмати превентивне мере, као и обезбеђивати терапијске мере од стране ветеринара;
- Примена лекова у храни и води треба да се обавља у свему према упутству ветеринара и произвођача лекова;
- Контаминирана простирка, фецес и урин се не смеју накупљати у стаји до количине која може нанети штете здрављу и добробити свиња;
- Десет дана пред улазак у прасилиште гравидне назимице и крмаче треба ослободити од ектопаразита и ендопаразита употребом одговарајућег антипаразитета;
- Непосредно пред пребацавање у прасилиште сваку гравидну назимицу или крмачу потребно је окупати умерено топлим водом, добро опрати њен мамарни комплекс и перигениталну регију уз коришћење сапуна и благог дезинфицијенса;
- Код пребацавања гравидних назимица и крмача у прасилиште треба свести стрес на најмању могућу меру;
- Правилне назимице и крмаче треба пребацити у прасилиште најмање 5-7 дана пред термин прашења како би се изложиле бактеријској флори која влада у прасилишту и на тај начин стекле шири спектар заштитних антитела;

- Гравидне назимице и крмаче треба сместити у суве, дезинфиковане, очишћене и загрејане боксове. При њиховом смештају треба избегавати свако малтеретирање;
- Одмах по доласку у прасилиште треба постепено да се смањи дневна количина хране на тај начин да на сам дан прашења гравидна јединка осим млаког напоја од мекиња не добија ништа друго;
- Уз смањење хране треба стављати дневно у оброк по једну кашику горке соли. Ако постоје знаци копростазе и после прашења треба наставити са применом лаксантних средстава до потпуне нормализације стања;
- Седам дана пред очекивано прашење и пет дана после прашења треба додавати адитиве у оброке за исхрану због превенције пуерпералне патологије крмача и пренаталних обољења легла прасади;
- Фарма мора да има добру евиденцију о датуму припуста с тим да се датум припуста рачуна као нулти дан;
- На дан прашења треба пратити ток и дужину трајања прашења. У случају да је дужина трајања прашења већа од 5 сати, а интервал код једног истискивања прасета дужи од 30 минута, треба интервенисати са окситоцином;
- У прва три дана после прашења крмачама треба редовно мерити температуру. У случају да температура прелази 39,3°С треба позвати ветеринара ради пружања адекватног третмана;
- Наредног дана, по прашењу, постепено треба повећавати оброк тако да 5-6 дана после прашења достигне максималне количине концентрација коју крмача може да конзумира по вољи;
- Док крмача доји прасад, треба је хранити по вољи;
- Крмаче после прашења имају слаб апетит, и ако се у првој недељи после прашења даје превише хране могу потпуно да изгубе апетит што за последицу има појаву агалакције;
- Два дана пред залучење крмачама храна треба да се смањи на половину, а на дан залучења треба да добију само напој од мекиња;
- Са физиолошког становишта, најефикаснији начин прекида лучења млека је пуна исхрана по вољи после одлучења;
- Престанком сисања накупља се млеко у млечној жлезди што доводи до повећања интрамамарног притиска са последичним брзим престанком лучења млека;

- Ако се прихвати технологија рестриктивне исхране два дана пред залучење, онда наредног дана, после залучења па надаље крмаче треба хранити по вољи, односно обилно како би што пре ушле у еструс;
- На сам дан одлучења крмачама треба апликовати витамине А, Д и Е, као и селен;
- У крмну смешу првопраскиња препоручује се додавање 250-300 грама шећера јер тиме раније улазе у еструс;
- На дан одлучења прасади, крмаче и легло треба ослободити од ектопаразита;
- Треба шкартирати све крмаче које имају мање од 8 функционалних сиса, које су боловале од тежих облика маститиса, као и тежих облика локомоторног апарата.

Прашење и прва недеља после прашења представљају најкритичнији период у животу прасади због чега је потребно у овом периоду прасадима пружити одговарајућу пажњу:

- Свако прасе после рођења потребно је прихватити и обрисати чистом сувом крпом, дезинфиковати пупак јодом, а после тога ставити га испод инфрацрвене лампе или загрејане подне површине, односно у топло гнездо, са оптималном температуром, пошто су прасад изузетно осетљива на хладноћу, с обзиром да немају развијену терморегулацију, а рађају се са малом резервом гликогена у јетри;
- Код прасади на сиси која се држе на температури нижој од 25°C моторика црева је смањена, а пасаж бактерија и заштитних антитела кроз цревни лумен успорена, што доводи до повећања броја патогених *E. coli* у интестиналном тракту, и знатно тежој форми дијареје него код прасади држаних на 30°C;
- Сечење зуба треба да се врши пажљиво на тај начин да се не озлеђује околна гингива нити да се отвара пулпа зуба. Озледа гингиве и отварање пулпе зуба представљају улазна врата за инфекцију стрептококама;
- После прашења прасадима треба омогућити да што пре унесу колострум сисањем. Пре самог тог чина потребно је проверити функцију сваке сисе, и у леглу оставити онолико прасади колико има функционално исправних сиса;
- При првом сисању прасади, обавезно треба посматрати реакцију мајке због тога што крмача може да не прихвати сву своју прасад;

- Важно је да прасад посиса колострум због могућности апсорпције имуноглобулина из црева и стицања пасивног имунитета. Корист од колострума прасад имају ако колострум конзумирају непосредно после прашења, јер способност апсорпције имуноглобулина из колострума опада у просеку за 50% сваких 3 часа од момента прашења. Разлог овога је замена епителних ћелија у танким цревима новорођенчади при чему нова генерација епителних ћелија има смањену пропустљивост за имуноглобулине.

Колострум крмача има двоструку улогу:

- Прва улога колострума је да обезбеди пасивну заштиту што се постиже антителима IgG класе којих у колоструму има у високој концентрацији. Ова улога колострума је од великог значаја, јер је за прасе ово једини пут да стекне специфичну пасивну заштиту од микробних антигена са којима је крмача дошла у додир. Овај хуморални имунитет који штити прасад зависи од времена узимања колострума, посисане количине, концентрације антитела у колоструму и општег физиолошког стања органа за варење прасади;
- Друга улога колострума се остварује помоћу секреторних имуноглобулина (S-IgA) којих има како у колоструму, тако и у млеку у високој концентрацији. Физиолошка улога S-IgA је да младунчету обезбеди специфични секреторни имунитет у органима за варење све док младунче само не буде способно да ствара сопствене S-IgA. Прасе може то да остварује тек после четврте недеље живота. Секреторни сегмент у молекулу IgA омогућује антителима ове класе да делују у средини у којој антитела других класа брзо губе своју активност. Присуство секреторног сегмента штити антитела класе IgA од ензимске разградње, што је од великог значаја за њихову функцију у органима за варење, а такође омогућава да се IgA антитела вежу за површину слузнице танких црева. Везивањем IgA за површину слузнице танких црева образује се заштитна баријера која штити ову слузницу од свих антигена са којима јединка долази у контакт;
- Осим имуноглобулина, колострум садржи и друге антиинфективне материје међу којима је лактопероксидаза, лактоферин и лизозим, који обезбеђују неспецифичну отпорност организма;
- Колострум стимулише производњу неутрофила у костној сржи и развој лимфатичног ткива;

- Млеко крмача садржи око 1,1 mg/l гвожђа. Прасад се рађа са малим депоима гвожђа, приближно 45-50 mg, што је недовољно за подмирење потреба прасади док се хране мајчиним млеком. Потребне прасади у гвожђу у првим недељама живота крећу се од 7-15 mg дневно, а преко млека могу да обезбеде тек део неопходних потреба (1 mg дневно), због чега се мора обезбедити додатни извор гвожђа. Ако се ове потребе не надокнаде на бази гвожђа декстрана за 10-14 дана развија се анемија и закржљалост прасади са проливом који је упоран и не може се зауставити антибиотском терапијом;
- После неколико сати од апликација гвожђа могу настати угинућа прасади. Разлози томе могу да буду: контаминираност препарата гвожђа или инјекционих игала и шприца анаеробним бактеријама, или када прасад потичу од мајке која је храњена хранивом богатим незасићеним масним киселинама уз дефицит витамина Е. Због тога пре апликације гвожђа прасадима треба дати витамин Е;
- Код појаве пролива код прасади прасад и крмаче треба третирати заједно. Обавезно треба узети ректалне брисеве код прасади и третирати прасад на основу антибиограма;
- На лешевима прасади треба извршити обдукцију и утврдити узрок угинућа;
- Неколико дана пре залучења прасадима треба апликовати витамине Б комплекса и витамине А, Д и Е;
- Првих седам дана после прашења и период између 14-21. дана живота најосетљивији су периоди у узгоју прасади, јер прасад имају мали титар антитела;
- Болести које се јављају у овом периоду су везане за гастроинтестиналне поремећаје и изазване су ентеротоксичним сојевима *E. coli*, ентероепителотропним вирусима, протозоама и метаболитима плесни;
- Прасад треба одбијати са 28 дана старости (са 6 и више kg) или касније, зависно од услова смештаја и исхране. Крмачу треба преместити после одбијања, а прасад оставити у обору за прашење, ако је то могуће, још бар два дана, омогућити им грејање и тако смањити стрес услед одбијања;
- Прасад треба пресељавати у чисте и дезинфиковане просторе одгајивалишта, где је температура 20-28 °C зависно од старости одбијене прасади.

Табела 1. Дobre фармске праксе у вези са заштитом здравља свиња и применом биосигурносних мера

ДОБРА ФАРМСКА ПРАКСА	КАКО УРАДИТИ	КАДА УРАДИТИ	ЗАШТО УРАДИТИ	ПРОПИСИ КОЈЕ ТРЕБА ИМАТИ У ВИДУ
1.1 Обезбедити редовно и прописно обележавање свиња	<p>1.1.1. Усвојити систем за обележавање свих животиња од рођења до клања или угињаћа</p> <ul style="list-style-type: none"> • Обележити свиње на фарми: навести ID број фарме • Прасад обележити појединачно пре 45. дана старости 	У свим фазама производње	У циљу обезбеђења следљивости	1, 3, 15, 24, 59, 61, 62,63,64, 65
1.2 Спречити уношење и ширење болести у заплат свиња	<p>1.2.1. Обезбедити коректно праћење кретања животиња како на самој фарми тако и изван ње (увођење свиња у фарму и кретање изван фарме), као и здравствени статус свиња за све време производње</p> <p>1.2.2. Усвојити одговарајуће мере ради контролисања односно смањења приступа људи, других домаћих и дивљих животиња на фарму односно примењивати биосигурносне мере у том смислу које ће обезбедити производњу јединицу фарме:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Одгајивачи и радници на фарми не треба да имају свиње у сопственом узгоју или тамо где имају пребивалиште; • Посетиоци, одгајивачи и друга запослена лица морају прати руке пре уласка у фарму и поједине сегменте фарме, као и после изласка из појединих сегмената и фарме; • Радна одећа радника и посетиоца мора бити чиста; • Обућа се мора дезинфиковати пре напуштања подручја облачења и уласка у сваки производни сегмент; 		У циљу испуњења обавеза према националном законодавству у сектору свињарства	1,3, 9, 11, 23, 25, 28, 34, 44, 45, 47,48, 51
			Обавеза према националном законодавству у сектору свињарства	
			У циљу обезбеђења обавеза заштите здравља свиња	

ДОБРА ФАРМСКА ПРАКСА	КАКО УРАДИТИ	КАДА УРАДИТИ	ЗАШТО УРАДИТИ	ПРОПИСИ КОЈЕ ТРЕБА ИМАТИ У ВИДУ
1.2 Спречити уношење и ширење болести у запат свиња	<ul style="list-style-type: none"> Забранити или ограничити кретање, контролисати и извршити санитацију свих возила која доспевају на фарму или поједине производне сегменте; гуме превозних средстава на улазу и излазу фарме треба обавезно дезинфиковати; Ознаке биосигурности односно забране уласка на фарму и поједине производне сегменте треба да буду видно постављене односно сасвим уочљиве. 	У свим фазама производње	<p>У циљу испуњења обавеза очувања здравственог статуса фарме</p> <p>Обавеза према националном законодавству у сектору свињарства</p> <p>У циљу обезбеђења обавеза заштите здравља свиња</p>	1,3, 9, 11, 23, 25, 28, 34, 44, 45, 47, 48, 51
	1.2.3. Применити програме контроле штеточина (глодара) и инсеката који представљају могуће векторе болести		<p>У циљу спречавања преношења одређених болести (на пример, лептоспирозе, салмонелозе, трихинелозе), као и спречавања растурања хране (на пример, пацов може конзумирати 20 g хране дневно)</p> <p>У циљу уклањања извора патогених узročника и развојних облика паразита, као и инсеката као вектора болести</p>	

ДОБРА ФАРМСКА ПРАКСА	КАКО УРАДИТИ	КАДА УРАДИТИ	ЗАШТО УРАДИТИ	ПРОПИСИ КОЈЕ ТРЕБА ИМАТИ У ВИДУ
1.2 Спречити уношење и ширење болести у запат свиња	1.2.4. Обезбедити одговарајуће чишћење и дезинфекцију стаја, као и коришћење чисте опреме и уређаја из познатих извора <ul style="list-style-type: none"> Периодично чистити и дезинфиковати стаје свиња (боксови, кавези, прасилишта, одгајивалишта итд.) и радне површине (коридори, испусти и друге отворене површине, магацини, складишта хране итд.) 	У свим фазама производње	У циљу очување здравља животиња У циљу смањење присуства и броја микроорганизма на најмању могућу меру	
	1.2.5. Спроводити редовну дератизацију			
	1.2.6. Усвојити одговарајуће процедуре за прописно уклањање угинутих животиња <ul style="list-style-type: none"> Планирати прописно сакупљање и уклањање лешева свиња из стаја 		У циљу очувања здравственог статуса фарме	
	1.2.7. У запат уводити само животиње са познатим здравственим статусом			

ДОБРА ФАРМСКА ПРАКСА	КАКО УРАДИТИ	КАДА УРАДИТИ	ЗАШТО УРАДИТИ	ПРОПИСИ КОЈЕ ТРЕБА ИМАТИ У ВИДУ
1.2. Спречити уношење и ширење болести у запат свиња	1.2.8. Сврхосходно, односно на одговарајући начин, опремити и организовати коришћење различитих површина за узгој свиња 1.2.9. Проверити санитарни статус нераста за вештачко или природно осемењавање	Код планирања градње нових производних јединица, као и код реставрације, проширења или редизајнирања постојећих производних јединица Пре почетка коришћења нераста за осемењавање и пратити стално током његовог коришћења	Због тога што рационално дизајнирање производних јединица свиња олакшава и смањује проблеме који се појављују код неогварајуће организације технологије и градње стаја У циљу спречавања појаве одређених болести животиња и зооноза	4, 29 1

ДОБРА ФАРМСКА ПРАКСА	КАКО УРАДИТИ	КАДА УРАДИТИ	ЗАШТО УРАДИТИ	ПРОПИСИ КОЈЕ ТРЕБА ИМАТИ У ВИДУ
1.3 Успоставити ефикасан програм контроле здравља запата свиња	1.3.1. Повезати се са надлежном ветеринарском станицом, клинком, амбулантом, односно ветеринаром	У свим фазама производње	<p>У циљу реализације ефикасних посупака управљања и руковођења</p> <p>У циљу испуњења обавеза према националном законодавству у сектору свињарства</p> <p>У циљу испуњења обавеза у вези превентиве и надгледања појаве болести</p> <p>У циљу корекција техничких грешака и побољшања производње</p> <p>У циљу снабдевања кланица здравим свињама</p> <p>У циљу обезбеђења транспорта здравих свиња ка другим производним јединицама, продајним местима, сајмовима, изложбама и сл.</p>	1, 4, 9, 10, 27 29

ДОБРА ФАРМСКА ПРАКСА	КАКО УРАДИТИ	КАДА УРАДИТИ	ЗАШТО УРАДИТИ	ПРОПИСИ КОЈЕ ТРЕБА ИМАТИ У ВИДУ
1.3 Успоставити ефикасан програм контроле здравља запата свиња	<p>1.3.2. Развити ефикасан програм заштите (управљања и руковођења) здравља запата свиња усредсређен на превенцију која узима у обзир фармске потребе, као и регионалне и националне захтеве у вези надзора болести животиња</p> <p>1.3.3. Редовно проверавати животиње на појаву симптома болести</p> <ul style="list-style-type: none"> • Оболеле животиње требало би брзо збринути и старати се о њима на одговарајући начин <p>1.3.4. Водити евиденцију: бележити сва лечења и обележити лечене животиње на одговарајући начин</p> <p>1.3.5. Изоловати (издвојити) оболеле животиње</p> <p>1.3.6. Обавестити ветеринара односно надлежно тело о било којој сумњи на појаву болести које подлежу обавезама пријављивања, као и о зоонозама</p>	У свим фазама производње	<p>У циљу раног откривања болести животиња</p> <p>У циљу спречавања појаве и ширења болести између животиња</p> <p>У циљу спровођење националних прописа у сектору свињарства</p> <p>У циљу раног откривања и лечења болести животиња</p> <p>У циљу спречавања појаве и ширења болести међу животињама</p> <p>У циљу раног откривања и лечења болести животиња</p> <p>У циљу спречавања појаве и ширења болести међу животињама</p> <p>У циљу раног откривања болести животиња и успостављању Система брзог реаговања</p> <p>У циљу спречавања преношења зооноза</p>	1, 4, 9, 10, 27 29
				1,4,8, 29, 40

ДОБРА ФАРМСКА ПРАКСА	КАКО УРАДИТИ	КАДА УРАДИТИ	ЗАШТО УРАДИТИ	ПРОПИСИ КОЈЕ ТРЕБА ИМАТИ У ВИДУ
1.3 Успоставити ефикасан програм контроле здравља запата свиња	1.3.7. Обезбедити хигијену животиња за све време гајења и када се шаљу на кланицу	У свим фазама производње	У циљу обезбеђење одговарајућих услова по питању добробити животиња	1,4,8, 29, 40
			У циљу смањења присуства и броја микроорганизама, а посебно патогених микроорганизама	

ЛОШЕ ПРАКСЕ У ЗАШТИТИ ЗДРАВЉА СВИЊА И ПРИМЕНИ БИОСИГУРНОСНИХ МЕРА

Лоше праксе у вези са тачком 1.1 Обезбеђење правилног обележавања животиња

- Непоштовање обележавања свих присутних животиња на фарми
- Увођење животиња у запат без ветеринарске документације (уверења о здравственом стању или транспортног уверења)
- Увођења животиње у запат без обавештавања ветеринарске службе,
- Нередовно ажурирање регистра на газдинству (евиденције не фарми), занемаривање вођења ажурираног регистра стања бројности животиња, улазак – излазак из фарме
- Несклад између броја животиња, регистра пољопривредног газдинстава и централне базе података
- Подаци о животињама се не подударају са подацима у регистру документа и бази података
- Занемаривање евидентирања и пријављивања крађе свиња надлежним органима,
- Занемаривање уношења у евиденцију података о лешевима у циљу сакривања непрописног уклањања угинулих животиња у непосредном окружењу

Тачка 1.1.1.

	<p>Лоше праксе у вези са тачком 1.2. Спречавање уношења и ширења болести свиња</p>
<p>Тачка 1.2.1.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Непостојање или неажурираност регистра фарме који се односи на животиње и њихово кретање (промет, премештање и сл.) • Несклад (неподударнаје) између новоуведених животиња и потврда – сертификата (здравствених, транспортних уверења) • За новоуведене животиње не постоји сертификат или није одговарајући сертификат • Увођење животиња без ветеринарско-санитарног прегледа, контроле, примене карантинских мера и одвојеног (изолованог) држања односно држања у стајама које немају контакт са животињама на фарми • Угинуле животиње се не сакупљају и не уклањају непосредно по угинућу, угинуле животиње се сакупљају и држе сувуше близу животиња на фарми или се оне одлажу на место које је приступачно домаћим и дивљим карниворима
<p>Тачка 1.2.2.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Непостојање филтер зоне (зоне између нечистог и чистог дела фарме, зоне између непосредног окружења фарме и саме фарме, као и производног дела фарме и производног дела фарме) односно баријере за улазак запослених лица и посетиоца • Непостојање или неупотреба заштитне одеће за посетиоце • Непримењивање поступака чишћења и дезинфекције у случају контакта са фармским животињама (прање руку, чишћење и дезинфекција заштитне одеће, обуће, опреме, уређаја, транспортних средстава пре и после контакта са животињама) • Улаз на фарму без баријера (слободан приступ животињама, слободан улаз, улаз без ограничења), • Непостојање дезинфекционе површине за камоне и друга возила • Слободан приступ за људе и посетиоце: <ul style="list-style-type: none"> - купци, продавци, - ветеринари, инжењери сточарства, нутриционисти, - службена лица (локални саветници, општински функционери, лица за заштиту животне средине, полиција, ветеринари, ветеринарски инспектори, други инспектори и званичници)
<p>Тачка 1.2.3.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Непостојање програма контроле штеточина (глодара) и опасних (ризичних) инсеката који су потенцијални вектори узрочника болести • Непостојање заједничких контролних планова у вези штеточина, инсеката и дивљих животиња за суседна и повезана подручја гајења свиња • Објекти за свиње, склоништа, пашњаци, испусти или слична места за узгој свиња су отворени за приступ дивљих животиња.
<p>Тачка 1.2.4.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Неправилна примена дезинфекционих средстава и детеријената (непридржавање доза, истеки рокови употребе, контаминирани препарати)
<p>Тачка 1.2.5.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Програми контроле (спречавање уласка и уништавања) штеточина не постоје или се не примењују

Тачка 1.2.6.	<ul style="list-style-type: none"> • Непрописно (неприхватљиво) уклањање лешева, • Закаснело регистровање, регистровање са пропустима или нерегистровање угинутих животиња у фармски регистар (фармска евиденција) и у централну базу података, • Сакупљање односно одлагање угинутих животиња на местима у близини стаја односно фарме
Тачка 1.2.7.	<ul style="list-style-type: none"> • Увођења животиња са непознатим здравственим статусом или са фарми којима није признат одговарајући здравствени статус, затим животиња непознатог порекла или животиња без одговарајућих сертификата
Тачка 1.2.8.	<ul style="list-style-type: none"> • Различити простори и површине за узгој (држање и смештај) свиња нису сврхосходно дизајнирани (опремљени) и организовани
Тачка 1.2.9.	<ul style="list-style-type: none"> • Почетак употребе нераста за природно парење и вештачко осемењавање пре санитарног тестирања
Лоше праксе у вези са тачком 1.3 Имплементација ефикасног програма управљања и руковођења у вези програма здравствене заштите запата свиња на фарми	
Тачка 1.3.1.	<ul style="list-style-type: none"> • Произвођачи свиња не ангажују ветеринара стално или периодично (по потреби) односно произвођачи свиња не траже помоћ, савете и упутства од ветеринара на сталној или периодичној основи
Тачка 1.3.2.	<ul style="list-style-type: none"> • Непријављивање морбидитета и mortalитета односно обољевања и угинућа у већем обиму од технолошки прихватљивих норматива, • Лоша пажња или брига по питању здравственог статуса новонабављених животиња, • Непримењивање одговарајуће процедуре збрињавања болесних животиња, • Кашњење у пријављивању потенцијалне (могуће) зоонозе
Тачка 1.3.3.	<ul style="list-style-type: none"> • Одсуство активности надзора односно надгледања или мониторинга у циљу откривања клиничких знакова болести • Неодговарајући манаџмент (поступци, надзор и контрола) болесних животиња односно неодговарајући поступци са болесним животињама
Тачка 1.3.4.	<ul style="list-style-type: none"> • Неажурирање регистра (евиденција) фарме, укључујући примене фармацеутских средстава у лечењу болесних животиња • Невођење евиденције о свим третманима (лечењима) животиња
Тачка 1.3.5.	<ul style="list-style-type: none"> • Неодвајање болесних животиња или животиња које су подвргнуте лечењу
Тачка 1.3.6.	<ul style="list-style-type: none"> • Непријављивање сумње код болести које подлежу пријављивању и зооноза
Тачка 1.3.7.	<ul style="list-style-type: none"> • Држање животиња у стаји или слање животиња на клање у лошем хигијенском стању

4.2 Исхрана свиња

(Прописи наведени у поглављу 5 под редним бројевима: **3, 13, 14, 17, 18, 20, 22, 30, 31, 33, 57, 58**)

Ефикасна интензивна производња меса на фармама већег капацитета захтева уравнотежену исхрану у свакој фази производње. Храна треба бити безбедна, са рентабилним трошковима производње и адекватна за све фазе производње. **Посебну пажњу треба посветити коришћењу животињских остатака у исхрани свиња због могућих контаминација хране и инфекција животиња. Све категорије свиња морају да имају на располагању адекватне количине хране и нутријента сваког дана да би се оспособиле да: одржавају добро здравље, задовоље физиолошке потребе и избегну метаболичке и нутритивне поремећаје. Храна се мора обезбеђивати на такав начин да спречава прекомерну конкуренцију, појаву агресивности и међусобно повређивање свиња.**

Одгајивач треба редовно да врши процену телесне кондиције свиња и по потреби прилагођава исхрану у циљу обезбеђења одговарајуће телесне кондиције у зависности од стадијума производног циклуса свиња.

Када телесна кондиција свиње падне на 2 или испод (на скали процене 1–5) треба да се предузму мере и активности које ће брзо довести до уклањања узрока и тиме побољшања стања кондиције.

4.2.1 Исхрана крмача

- Неодговарајућа исхрана у периоду супрасности крмача повећава ембрионални морталитет, у фази лактације утиче на количину производње млека, а самим тим и на развој прасади. Неправилна исхрана у фази оплодње крмача доводи до смањеног броја зрелих јајних ћелија способних за оплодњу.
- Супрасне крмаче треба правилно односно равномерно да се хране током целог периода супрасности са нешто повећаним оброцима у

задњој трећини супрасности. Развој плода код крмача је интензиван у последњој трећини гравидитета, што повећава и потребе у храни. Супрасна крмача не сме бити мршава, али такође ни утовљена.

- Утовљене крмаче теже се прасе, плодови се често недовољно развијају, а новорођена прасад је невитална. Супрасне крмаче треба хранити тако да старије крмаче повећају телесну масу на крају периода супрасности за око 30 kg, а првопраскиње 45 до 50 kg. Укупна количина суве материје хране не би требало да прелази 1,5 - 2% телесне масе крмаче.
- Високогравидним крмачама не сме се давати велика количина кабасте хране како би се избегао узајамни притисак дигестивног тракта и плода. Да би се избегле последице евентуалне појаве маститиса неколико дана пред порођај крмача препоручује се смањење obroка.
- На дан прашења крмачама се не даје храна или евентуално се даје млаки напој од мекиња, који се такође даје први дан по прашењу. Потребна количина хране постиже се обично пети дан по прашењу, када се потпуно прелази на исхрану крмача у лактацији.
- У првим данима лактације крмача троши и своје телесне резерве за производњу млека, јер није у стању да конзумира довољне количине хране и за одржавање живота и за производњу млека. За исхрану крмача у лактацији може се применити правило које предвиђа 1 kg хране за крмачу плус пола килограма за свако прасе. Крмаче које имају 10 и више прасади, хране се по вољи јер нису у стању да конзумирају више суве материје него што је потребно. Иначе, крмаче у лактацији конзумирају дневно око 3% хране од своје телесне масе.
- Исхрана крмача у фази оплодње нарочито је битна због кондиције крмаче при залучењу. Треба се држати правила да крмача буде у доброј кондицији, а то значи да не сме бити мршава, али ни сувише утовљена. Исцрпљене крмаче морају се хранити појачаним оброцима, да би што пре поправиле кондицију, тј. надокнадиле телесне резерве. Највећи број стручњака из области исхране данас препоручује примену „флашинг“ система. Суштина овог система се састоји у томе да се крмаче неколико дана пре и после оплодње хране обилније и квалитетније. На тај начин се поспешује стварање већег броја јајних ћелија и постиже боља оплодња. Овај начин исхране је нарочито препоручљив за крмаче које су знатније исцрпљене у периоду дојења. У оваквим случајевима оброк треба повећати и за 30% у односу на потребе.

4.2.2 Исхрана прасади

- Прихрањивање прасади на сиси треба почети између 8. и 10. дана узраста, уз постепено привикавање на суву храну. Постепено привикавање прасади на конзумацију суве хране за време сисања доприноси развоју ензимског система и припреми прасади за залучење, односно да се залучење обави са што мање ризика, јер после залучења сува храна представља једини извор хранљивих материја за прасе.
- Прихрањивање прасади треба вршити висококвалитетним смешам (предстартер смеше) чија су хранива (сировине) високе биолошке вредности и омогућавају ефикасно коришћење. У хранилице за прасад се ставља мања количина хране, а чешће у току дана, односно исхрана прасади се спроводи по систему мало а често. Ова храна не сме дуго да стоји у хранилици. Прасадима треба обезбедити увек свежу воду по вољи, појилица треба да буде чиста и не треба да буде удаљена више од 50 cm од хранилице.
- Прасад која се у периоду сисања навикне да једе предстартер, лакше се прилагођава промени хране односно преласку са мајчиног млека на суву храну. После одбијања прасади још 5-7 дана треба задржати предстартер као храну. Упутно је користити тзв. антистрес смеше које садрже повећане количине витамина, пробиотика и антибиотика. Примена ограничења оброка или исхрана по вољи у почетку узгоја зависи од различитих чинилаца узгоја и смештаја, као и од старости и прилагођености одбијене прасади узимању чврсте хране. Ако се у почетку узгоја хране ограничено, тада се прасад морају хранити неколико пута дневно, с тим да храна мора бити истовремено доступна свим прасадима у групи. Ако се прасад после одбијања хране по вољи, упутно је у смешу додати 20% јечма, после чега се прелази на стартер све до постизања телесних маса од 15 kg. Од 15 kg телесне масе до завршне масе од 25 kg прасад се храни гровер смешама. Узгој прасади просечно траје 35-40 дана до преласка у товилиште.

4.2.3 Тов свиња

- Термин тов свиња није прецизно дефинисан и у појединим земљама постоје извесне разлике у том погледу, што зависи од тога шта је циљ товљења свиња. У Србији под појмом тов свиња подразумева се да се прасад од око 20 до 25 kg у што краћем временском року, и са што мање хране доведу до телесне масе од 95 до 100 kg. Постоје многе грешке у исхрани товних свиња. Ипак најчешћа грешка, и са највећим

последицама је она, где се свиње у Србији и данас на појединим фармама, хране нерационално, неизбалансираним оброцима, најчешће само кукурузом, уз евентуални мали додаток мекиња, уместо да се хране избалансираним оброцима и остваре прираст од 620 до 650 g дневно, уз утрошак од 3,3 kg хране за 1 kg прираста.

Табела 2. Добре фармске праксе које се односе на исхрану свиња

ДОБРА ФАРМСКА ПРАКСА	КАКО УРАДИТИ	КАДА УРАДИТИ	ЗАШТО УРАДИТИ	ПРОПИСИ КОЈЕ ТРЕБА ИМАТИ У ВИДУ
2.1. Обезбедити животињама храну и воду одговарајућег квалитета	2.1.1. Користити одговарајућу храну од поузданог добављача који имају дозволу и регистровани су према важећим прописима	У свим фазама производње	У циљу одржавања и заштите здравља животиња храном доброг квалитета У циљу заштите извора и залиха воде и хране од хемијске контаминације У циљу спречавања хемијске контаминације под утицајем неодговарајућих фармских пракси У циљу обезбеђења безбедности хране	1, 3, 4, 13, 14, 17, 18, 20, 22, 30, 31, 33, 57, 58
	2.1.2. Обезбедити снабдевање водом доброг квалитета, која се редовно проверава (контролише), затим редовно одржавају уређаји за снабдевање водом, као и сам квалитет воде 2.1.3. Користити различиту опрему за складиштење медицинских компонената хране и додатака (адитива), односно немедицинске компоненте хране складиштити и мешати одвојено да би се спречила контаминација основне хране		У циљу обезбеђења примене прописа у сектору свињарства	

ДОБРА ФАРМСКА ПРАКСА	КАКО УРАДИТИ	КАДА УРАДИТИ	ЗАШТО УРАДИТИ	ПРОПИСИ КОЈЕ ТРЕБА ИМАТИ У ВИДУ
2.1. Обезбедити животињама храну и воду одговарајућег квалитета	2.1.4. Вршити производњу и примену медициниране хране само према рецептима ветеринара и стриктним поштовањем упутстава	У свим фазама производње		1, 3, 4, 13, 14,17, 18, 20, 22, 30,31, 33, 57, 58
	2.1.5. Осигурати да се хемијска средства користе прописно односно на одговарајући начин у производњи крмног биља на ораницама и пашњацима			
	2.1.6. Користити само дозвољена хемијска средства за третирање хранива или компонента хране за животиње уз стриктно поштовање периода каренце			
	2.1.7. Дефинисати и спроводити одговарајући план узорковања и анализе у циљу сагледавања изbalансираности хранива и хранљивих састојака хране			

ДОБРА ФАРМСКА ПРАКСА	КАКО УРАДИТИ	КАДА УРАДИТИ	ЗАШТО УРАДИТИ	ПРОЛИСИ КОЈЕ ТРЕБА ИМАТИ У ВИДУ
<p>2.2 Обезбедити одговарајуће чистиће и примену санитарно-хигијенских процедура у стајама, као и чистиће опреме за производњу, транспорт и складиштење хране и одржавање материјала за храну</p>	<p>2.2.1. Обезбедити програм одржавања хигијене стаја, опреме и складишта хране, као и материјала за храну</p> <p>2.2.2. Обезбедити одговарајуће хигијенске услове за хранива и друге материјале који служе за производњу, транспорт, складиштење и расподелу хране уз онемогућавање контаминације</p> <p>2.2.3. Спречити контаминацију под утицајем односно деловањем штеточина</p> <p>2.2.4. Одбацити плесниву храну</p> <p>2.2.5. Одвојити хранива намењена за различите врсте</p> <p>2.2.6. Обезбедити да материјали за паковање хране и амбалаже не постану извори за контаминацију хране</p>	<p>У свим фазама производње</p>	<p>У циљу постизања безбедности хране</p> <p>У циљу спречавања микробиолошке и токсичне контаминације или ненамерне употребе забрањених састојака хране или ветеринарских препарата</p> <p>У циљу одржавања и заштите здравља животиња храном доброг квалитета</p> <p>У циљу спречавања директне и индиректне (унакрсне) контаминације хране за животиње</p>	<p>17, 18, 20, 22 30, 31, 33</p>

ДОБРА ФАРМСКА ПРАКСА	КАКО УРАДИТИ	КАДА УРАДИТИ	ЗАШТО УРАДИТИ	ПРОПИСИ КОЈЕ ТРЕБА ИМАТИ У ВИДУ
<p>2.3. Обезбедити следљивост материјала за храну, компонената за храну, фабричких смеша хране и хране која се припрема за посебне потребе фарме или се набавља за фарму</p>	<p>2.3.1. Сви снабдевачи односно добављачи хране за животиње треба да поседују HACCP и GMP одобрене програме на месту производње (HACCP – програм контроле критичних тачака у производњи по питању ризика, GMP – програм добре производне праксе)</p>	<p>У свим фазама производње</p>	<p>У циљу обезбеђења квалитета и безбедности хране да би се осигурала безбедност ланца исхране од фарме до трпезе</p>	<p>17, 18, 20, 22 30, 31, 33</p>
	<p>2.3.2. Водити евиденцију о примени свих хранива или хранљивих састојака (унети у евиденцију рачуне или отпремнице према редоследу извршене набавке)</p>			<p>17, 18, 20, 22 30, 31, 33</p>
	<p>2.3.3. Водити евиденцију о природи и пореклу хране, као и адитива који се користе у исхрани животиња</p>			<p>17, 18, 20, 22 30, 31, 33</p>

ЛОШЕ ПРАКСЕ У ВЕЗИ СА ИСХРАНОМ СВИЊА	
Лоше праксе у вези са тачком 2.1. Обезбеђење хране и воде одговарајућег квалитета	
Тачка 2.1.1.	<ul style="list-style-type: none"> • Набављање хране за животиње од произвођача односно добављача који нису регистровани у складу са одговарајућим прописима • Дневна количина хране није избалансирана (оброк хране није избалансиран) у складу са потребама животиња
Тачка 2.1.2.	<ul style="list-style-type: none"> • Непостојање програма за проверу односно контролу обезбеђења потреба воде за напајање свиња • Вода за напајање није на располагању свим животињама у запату свиња
Тачка 2.1.3.	<ul style="list-style-type: none"> • Неодвајање медицинисане хране од основне (уобичајене) хране • Лоше чишћење уређаја за снабдевање водом односно неадекватно одржавање и чишћење цистерни и водовода • Коришћење исте опреме за расподелу основне хране и медицинисане хране односно медицинских смеша
Тачка 2.1.4.	<ul style="list-style-type: none"> • Сопствена (самостална) производња медицинисане хране (смеша у којој су додате лековите материје) без рецепата ветеринара (без упутства односно надгледања ветеринара)
Тачка 2.1.5.	<ul style="list-style-type: none"> • Непописна односно неодговарајућа употреба хемијских препарата, биоцида односно пестицида на пашњацима и усевиима
Тачка 2.1.6.	<ul style="list-style-type: none"> • Коришћење адитива или компонената хране који нису одобрени за исхрану свиња или код одобрених без поштовања периода каренце
Тачка 2.1.7.	<ul style="list-style-type: none"> • Недостатак програма контроле за анализу и проверу безбедности произведене хране (недостатак аналитичких тестова)
Лоше праксе у вези са тачком 2.2 – Неодговарајуће процедуре чишћења и хигијене за објекте и опрему која служи за производњу, транспорт и складиштење хранива, компонената хране и комплетних смеша односно готове хране	
Тачка 2.2.1. Тачка 2.2.2.	<ul style="list-style-type: none"> • Лоша хигијена просторија, опреме, контејнера и возила • Хранилище, силоси и контејнери за храну контаминирани остацима плесни • Неодвајање хране за различите врсте • Просторије нису изграђене зидовима од глатког материјала, који се лако могу опрати и дезинфиковати, који су отпорни на хабање, као и водоотпорни • Складиштење хране без заштите од било каквог ризика од контаминације • Складиштење хране у близини опасних хемијских материја (пестициди, биоциди, боје), ветеринарских производа, адитива итд. • Контаминација хране страним примесима односно материјама које нису саставне компоненте хране • Складиштење хране у близини машинске опреме
Тачка 2.2.3.	<ul style="list-style-type: none"> • Складиштење (чување) хране незаштићене или недовољно заштићене од штеточина и других животиња (прозори складишта отворени или оштећени, други отвори доступни за улазак штеточина, глодара, инсеката, птица итд.)

Тачка 2.2.4.	<ul style="list-style-type: none">• Коришћење буђаве (плесниве) хране
Тачка 2.2.5.	<ul style="list-style-type: none">• Неодвајање хране за различите врсте животиња
Тачка 2.2.6.	<ul style="list-style-type: none">• Коришћење прљавог и потенцијално опасног материјала за паковање и складиштење хране
Лоше праксе у вези са тачком 2.3 Обезбедити следљивост материјала односно компонената хране, готове хране и хране произведене за специфичне потребе фарме	
Тачка 2.3.1.	<ul style="list-style-type: none">• Снабдевање храном од стране произвођача односно добављача који не примењују HACCP и GMP програме
Тачка 2.3.2.	<ul style="list-style-type: none">• Недостатак документације која потврђује порекло компонената за храну, хранива или готове хране за животиње• Недостатак идентификације (обележавање, ознаке, етикете) материјала за храну и готове хране током складиштења
Тачка 2.3.3.	<ul style="list-style-type: none">• Недостатак дозволе за сопствену производњу и/или непознато порекло сирових материја• Непријављивање промета односно продаје хране

4.3 Добробит свиња

(Прописи наведени у поглављу 5 под редним бројевима:
4, 5, 12, 16, 19, 26, 27, 29)

Данас се узгој свиња не посматра само као средство за производњу хране, већ се сагледавају економски аспекти производње, као и етички, односно морални аспекти коришћења свиња за задовољење људских потреба. У том смислу, намеће се осећај одговорности људи за животиње које се гаје и користе под људском контролом.

Сматра се да се одржавањем адекватног нивоа добробити смањује појава болести и побољшава здравље животиња. Потребно је имати у виду да се у последње време, посебно код потрошача, добробит домаћих животиња снажно повезује са квалитетом, па чак и са безбедношћу хране.

Комплексна мултидисциплинарна истраживања, последњих 30 година, допринела су постепеном побољшању заштите добробити на фармама свиња у свету, а нарочито у земљама чланицама ЕУ.

Заштита добробити гарантује квалитетан живот свињама, а подразумева следећих пет слобода:

1. **Слободу од страха и стреса:** спречавањем физичког и психичког злостављања и малтретирања животиња од стране човека, као и спречавањем груписања животиња различитих врста, пола, старости и различитог социјалног статуса;
2. **Слободу од глади и жеђи:** обезбеђивањем довољних количина свеже и квалитетне хране и воде;
3. **Слободу од неудобности:** обезбеђивањем довољног простора за испољавање природних покрета, ставова, ходава и заузимања природних положаја тела, уз осећај физичке и термичке удобности и психичке сигурности;
4. **Слободу од бола, повреда и болести:** обезбеђивањем таквог животног простора у коме не могу физички да се повреде, да повреде друге животиње, да трпе бол услед повреда или болести, обезбеђењем благовремене интервенције ветеринара, спровођењем превентивних мера, дијагностичких и терапеутских захвата;
5. **Слободу испољавања физиолошких облика понашања:** обезбеђивањем довољног простора за кретање, обогаћивањем или оплемењивањем животног простора животиња материјалом и предметима потребним за задовољавање основних животних потреба и омогућавањем остварења комуникације са другим животињама исте врсте.

У оквиру свих слобода, а нарочито слободе од неудобности и слободе од бола, повреда и болести значајно место има доследна примена планова биосигурности који смањују учесталост појаве болести и поремећаја здравственог стања у популацијама животиња и тиме обезбеђују добробит.

Лица која учествују у производњи требало би да буду компетентна и да поседују знања и вештине за обављање већег броја активности везаних за здравље и добробит свиња, које укључују: поступање са животињама, спречавање појаве и лечење хромости, спречавање појаве и лечење екто- и ендопаразитских болести, употребу и давање дозвољених средстава која нису везана за издавање по рецепту, обезбеђивање адекватне неге болесним и повређеним свињама, бригу о крмачама и леглу, нарочито по питању спровођења неге, као и стално надгледање свиња како би се избегло агресивно понашање.

Одгајивачи треба да препознају знаке дистреса, болести као и агресивног понашања свиња. Они треба да имају довољно времена како би могли да надгледају животиње, провере опрему и предузму кораке да би решили било који проблем добробити и поремећаја здравља. Поред тога, одгајивачи би требало континуирано да прате појаву следећих знакова болести код свиња: одвајање од групе, тромост, оток пупка, вимена и зглобова, брзо и неправилно дисање, непрестано кашљање и дахтање, дрхтање, промену боје или појаву осипа на кожи, губитак кондиције, кијање, кашљање, хромост (преглед папака и ногу је посебно важан), губитак координације, затвор, пролив, слаб апетит и повраћање.

Да би систематски спроводили своје активности у погледу заштите добробити свиња одгајивачи би требало да осмисле, дефинишу и напишу **план заштите здравља и добробити свиња** у сарадњи са ветеринаром и инжењерима сточарства.

Најмање једном годишње, потребно је поново разматрати и допунити овај план новим практичним искуствима и научним сазнањима.

Табела 3. Дobre фармске праксе које се односе на добробит свиња

ДОБРА ФАРМСКА ПРАКСА	КАКО УРАДИТИ	КАДА УРАДИТИ	ЗАШТО УРАДИТИ	ПРОПИСИ КОЈЕ ТРЕБА ИМАТИ У ВИДУ
3.1 Дефинисати одговарајућу организацију исхране и напајања, која обезбеђује одговарајуће конзумирање хране и уношење воде, чиме се обезбеђује да животиње нису жедне, гладне и потхрањене	3.1.1. Обезбедити довољне количине воде и хране за сваки дан на бази физиолошких потреба: када се свиње (женске, углавном) држе у боксовима - једна нипл напајалица у сваком боксу; када се свиње држе у групама - једна нипл напајалица на сваких 15 пра; притисак воде довољно висок уз проток воде 1 до 2 литара у минути; дужина хранилица довољна за исхрану свих свиња код дефинисане односно ограничене исхране и/или дизајнирана у циљу смањења појаве међусобне борбе односно агресије	У свим фазама производње	У циљу обезбеђења здравља и производње животиња У циљу обезбеђења одговарајуће исхране и напајања животиња У циљу достизања минималних стандарда добробити (да би се испуниле минималне потребе у вези добробити животиња)	4, 5, 29
	3.1.2. Прилагођавати густину насељености, број напајалица и/или количину храну да би се обезбедили комфорни услови, као и одговарајуће снабдевање водом и храном			
	3.1.3 Заштитити животиње од токсичних биљака и других штетних супстанција 3.1.4. Обезбедити редовно снабдевање водом (у случају када вода за напајање није стално на располагању) доброг квалитета који се редовно контролише и одржава			

ДОБРА ФАРМСКА ПРАКСА	КАКО УРАДИТИ	КАДА УРАДИТИ	ЗАШТО УРАДИТИ	ПРОПИСИ КОЈЕ ТРЕБА ИМАТИ У ВИДУ
<p>3.2 Обезбедити одговарајуће животне услове животињама (услови који омогућавају комфор односно удобност и лагодност животиња)</p>	<p>3.2.1. Градити и опремати објекте без непотребних препрека и других опасности по здравље животиња</p> <p>3.2.2. Где је то релевантно обезбедити адекватан простор за одмор и лежање животиња и чисту простирку</p> <p>3.2.3. Обавезно обезбедити довољно употребљив простор за животиње који није са клизавим подовима односно површинама</p> <p>3.2.4. Заштитити животиње од неповољних временских услова и последица</p> <p>3.2.5. Обезбедити у стајама за животиње одговарајућу канализацију и вентилацију</p>	<p>У свим фазама производње</p>	<p>У циљу спречавања појаве повреда и болести</p> <p>У циљу заштите животиња од деловања екстремних климатских услова</p> <p>У циљу обезбеђења сигурне животне средине</p> <p>У циљу обезбеђења минималних стандарда живота да би се избегли високи нивои стреса, страха, нервозног понашања и физичке повреде - будући да свиње као осећајна бића реагују на надражаје из спољашње средине</p>	<p>4, 5, 29</p>
<p>3.2 Обезбедити одговарајуће животне услове животињама (услови који омогућавају комфор односно удобност и лагодност животиња)</p>	<p>3.2.6. Обезбедити термичку удобност различитим категоријама:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 28 до 30 °C за прасад на сиси • 27 до 24 °C на одбијању прасади • 18 до 20 °C за одгајивалиште, тов и репродукцију <p>Обезбедити активирање вентилатора када је потребно</p>		<p>У циљу обезбеђења комфортних климатских услова</p>	

ДОБРА ФАРМСКА ПРАКСА	КАКО УРАДИТИ	КАДА УРАДИТИ	ЗАШТО УРАДИТИ	ПРОПИСИ КОЈЕ ТРЕБА ИМАТИ У ВИДУ
3.3 Поступцима и организацијом технолошког процеса производње обезбедити животињама услове који неће последицати наношење непотребног бола, повреда и болести	<p>3.3.1. Дефинисати конкретан ефикасан програм менаџмента (управљања и руковођења) здравља свинја и вршити редовну инспекцију (редовни надзор, редовну контролу) спровођења односно извршења истог</p> <p>3.3.2. Заштитити животиње од шепавости</p> <p>3.3.3. Збринути оболеле и повређене животиње на одговарајући начин</p> <p>3.3.4. Не користити поступке и праксе који узрокују непотребан бол</p> <p>3.3.5. Следити и спроводити одговарајуће поступке односно праксе током прашења и одбијања прасади</p> <p>3.3.6. Када животиње морају да се лише живота на фарми избежавати наношење непотребног бола</p> <p>3.3.7. Избежавати хируршке третмане ако нису за дијагностичке или терапијске сврхе</p> <p>3.4.1. Обезбедити особље са одговарајућим компетенцијама (одговарајућим знањем, вештинама, ставовима и другим способностима) и спроводити одговарајуће редовне обуке</p>	У свим фазама производње	<p>У циљу спровођења поступака на одговарајући и хумани начина</p> <p>У циљу обезбеђења добрих санитарних услова</p> <p>У циљу смањења појаве стреса и спречавања појаве патње животиња</p> <p>У циљу спречавања лошег третмана (спречавања лоших поступака са животињама)</p> <p>У циљу обезбеђења сигурности животиња и фармера</p>	4, 5, 29

ДОБРА ФАРМСКА ПРАКСА	КАКО УРАДИТИ	КАДА УРАДИТИ	ЗАШТО УРАДИТИ	ПРОПИСИ КОЈЕ ТРЕБА ИМАТИ У ВИДУ
<p>3.4 Обезбедити услове животињама без узнемиравања, страха и стреса (избежавати услове који послешују појаву страха и стреса животиња)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 3.4.2. Обезбедити узорног и одговорног одгајивача • Спречити појаву конфликата међу животињама код исхране (животиње у репродукцији, углавном) • Обезбедити довољно места (уређаја, опреме) за напајање 	<p>У свим фазама производње</p>	<p>У циљу спречавања лошег третмана (спречавања лоших поступака са животињама)</p> <p>У циљу обезбеђења сигурности животиња и фармера</p>	<p>4, 5, 29</p>
<p>3.5 Обезбедити да се животиње ангажују у испољавању нормалних образаца понашања</p>	<p>3.5.1. Дефинисати процедуре управљања и технолошког процеса производње које не ометају социјални живот животиња (међусобне контакте животиња) у објектима обезбедити барем материјал за привлачење пажње – алате (игралке), као што су ланци, гуме, балони, дрвени предмети и сл.</p>		<p>У циљу обезбеђења слободе (могућности) кретања животиња</p> <p>У циљу очувања дружељубивог понашања (пожељних позитивних понашања у групи) и других понашања, попут пожељног положаја за време спавања</p>	

ДОБРА ФАРМСКА ПРАКСА	КАКО УРАДИТИ	КАДА УРАДИТИ	ЗАШТО УРАДИТИ	ПРОПИСИ КОЈЕ ТРЕБА ИМАТИ У ВИДУ
3.6 Обезбедити одговарајуће техничко знање одгљивача (фармера)	3.6.1. Одгљивачи морају пратити стање животиња јер су они кључни за обезбеђење одговарајућег статуса добробити животиња (а да би се добробит животиња одржавала стално на потребном нивоу треба да буду вешти и способни да пруже оно што је животињама потребно)	У свим фазама производње	<p>У циљу обезбеђења да животна средина испуни основне услове за гајење свиња који су потребни за добробит свиња јер су добри објекту веома корисни у том погледу.</p> <p>Јер је поседовање добрих објеката важно за ефикасност рада (више од добробити свиња само по себи), под условом да је одгљивач у стању да обезбеди да се ниво стандарда добробити у њима стално одржава</p>	4, 5, 29

ЛОШЕ ПРАКСЕ КОЈЕ СЕ ОДНОСЕ НА ДОБРОБИТ ЖИВОТИЊА

Лоше праксе у вези са тачком 3.1 Одговарајућа организација исхране и напајања која обезбеђује одговарајуће конзумирање хране и уношење воде - чиме се обезбеђује да животиње нису жедне, гладне и потхрањене

Тачка 3.1.1.	<ul style="list-style-type: none">Неправилна администрација (подела, расподела) хране и воде: у количини и/или квалитету недовољним за задовољење потреба животињаДуготрајан или краткотрајан недостатак воде за напајањеРестрикција (ограничење) воде за напајање без писаних ветеринарских индикација за лечењеНеодговарајуће напајање по питању квалитета и квантитета у односу на потребе животињаПрљава и/или устајала вода
Тачка 3.1.2.	<ul style="list-style-type: none">Неодговарајућа стопа (режим) исхране у односу на врсту животињ
Тачка 3.1.3.	<ul style="list-style-type: none">Неодговарајућа заштита/превенција животиња од токсичних и/или других опасних (штетних по здравље) материја
Тачка 3.1.4.	<ul style="list-style-type: none">Обезбеђење (пружање, стављање на располагање) воде свињама која се не контролише редовно и/или редовно не одржава њен квалитетОпрема и уређаји за напајање (шоље, нипл напајалице и сл.) дуготрајно прљаве или лоше дизајниране
Лоше праксе у вези са тачком 3.2 Обезбедити одговарајуће животне услове животињама који омогућавају комфор односно удобност и лагодност истих	
Тачка 3.2.1.	<ul style="list-style-type: none">Простор изграђен од импровизованог или рециклираног материјала који је зарђао или има оштре ивице
Тачка 3.2.2.	<ul style="list-style-type: none">Простирка лошег квалитета односно сувише влажна, угрудвана или тврда
Тачка 3.2.3.	<ul style="list-style-type: none">Повећана густина насељености животиња, пренасељеност објеката или клизави подови у њима
Тачка 3.2.4.	<ul style="list-style-type: none">Неодговарајући животни услови као што су: температура, влажност и светлост у објектимаНеодговарајући услови животне средине (микроматематски услови):<ul style="list-style-type: none">- високе температуре (>30 °C) за крмаче- ниске температуре (<28-30 °C) за сисанчад и < 24 °C (за одбијену прасад)
Тачка 3.2.5.	<ul style="list-style-type: none">Канализација и вентилација не одговарају потребама животињаПревелика брзина струјања ваздуха због грешака у изградњи објеката или неодговарајуће вентилације у простору (амбијенту) где се гаји прасад, одбијена прасад и прасад у почетној фази това
Тачка 3.2.6.	<ul style="list-style-type: none">Температуре не одговарају потребама животиња

Лоше праксе у вези са тачком 3.3 Поступцима и организацијом технолошког процеса производње обезбедити животињама услове који неће непосеживати наношење непотребног бола, повреда и болести	
Тачка 3.3.1.	<ul style="list-style-type: none"> Изостанак или касно изоловање болесних или повређених животиња, као и уклањање угинулих животиња
Тачка 3.3.2.	<ul style="list-style-type: none"> Лоше одгајивање свиња (нега, држање и смештај) које може узроковати појаву хромости (шепавости) Изостанак брзог лечења оболелих свиња (благовременог третирања одмах после откривања оболелих животиња, третирања одмах после појаве првих симптома болести) Неблаговремена (закасна) еутаназија тешко повређених свиња
Тачка 3.3.3.	<ul style="list-style-type: none"> Непрописно поступање (менаџмент) са оболелим или повређеним свињама
Тачка 3.3.4.	<ul style="list-style-type: none"> Неспречавање непотребног наношења бола или патње животиња услед примене неодговарајућих процедура (поступака)
Тачка 3.3.5.	<ul style="list-style-type: none"> Примена неприхватљивих пракси односно поступака при прашењу и одбијању прасади
Тачка 3.3.6.	<ul style="list-style-type: none"> Примена неприхватљивих процедура еутаназије у циљу лишавања живота животиња да би се избегло наношење непотребног бола
Тачка 3.3.7.	<ul style="list-style-type: none"> Вршење ветеринарских и хируршких третмана који нису у дијагностичке и терапијске сврхе
Лоше праксе у вези са тачком 3.4 Обезбедити услове животињама без страха и стреса (избегавати услове који поспешују појаву страха и стреса животиња)	
Тачка 3.4.1.	<ul style="list-style-type: none"> Одгајивачи (фармери) без одговарајућих компетенција (знања, вештина, ставова и других способности) и/или одгајивачи (фармери) који нису у довољној мери обучени Лоше поступање са животињама током премештања или утовара у превозним средствима
Лоше праксе у вези са тачком 3.5 Обезбедити да животиње буду ангазоване у испољавању нормалних образаца понашања односно обезбедити услове животне средине који омогућавају да животиње могу испољити нормалне образце понашања	
Тачка 3.5.1.	<ul style="list-style-type: none"> Пренасељеност животиња у објектима (пренатрпаност објеката животињама), мешање различитих продуктивних типова животиња Недостатак (изостанак) социјалног контакта животиња: контакти чулом вида и слуха, као и интерактивни контакти (додир, њушење, мирис) Недостатак материјала или средстава која привлаче пажњу односно ангажују животиње у испољавању конструктивних активности (ланци, балони, гуме, предмети од дрвета, простирка од сламе и сл.) Претерано досадно окружење које поспешује појаву компулсивних облика понашања односно активности (стално односно упорно изражавање непожељних понашања или изражавање непожељних понашања са понављањем) без видног циља и ужитка (грижа репова, ушију, бокова односно слабина, међусобно сисање итд.)

Лоше праксе у вези са тачком 3.6 Обезбедити одговарајуће техничко знање одгајивача (фармера)Тачка
3.6.1.

- Животиње зависе од некомпетентних, неодговарајућих или неодговарајуће обучених и насилних фармера (одгајивача), односно о животињама се старају некомпетентни, неодговарајући, неодговарајуће обучени и насилни фармери (одгајивачи)

4.4 Ветеринарско-медицински производи

(Прописи наведени у поглављу 5 под редним бројевима:

1, 2, 3, 33, 36, 37, 38, 41, 42, 50, 56)

Основна сврха сваке препоруке о употреби и дистрибуцији ветеринарско-медицинских производа је заштита здравља и добробити животиња, као и обезбеђења јавног здравља у контексту „једно здравље“. Здраве животиње имају кључни значај за обезбеђивање квалитета и безбедности хране за људску исхрану. Домаће животиње могу имати користи од прилично великог броја ветеринарско-медицинских производа, укључујући основне категорије лекова, као што су антибиотици и имунобиолошка средства.

Одговорно и контролисано коришћење антимикуробних лекова је је веома важно, лекове животињама може да прописује и даје само ветеринар, а одгајивач је дужан да се придржава савета ветеринара и спецификација наведених у документацији која прати лек (који обавезно мора да поседује дозволу за промет у Србији).

При примени лекова треба стално имати у виду циљ да се унапреди здравље и добробит животиња уз спречавање могућности појаве резистенције бактерија на антибиотике код животиња и људи. Од кључног значаја је да се контрола квалитета и правилна употреба лекова одржавају током читавог ланца снабдевања од произвођача до животиње (**фармаколошки надзор**).

Истовремено, такође је важно да се прикупљају и анализирају информације у вези појаве додатних нежељених ефеката лека, које се пријављују од стране фармера и ветеринара на терену (фармаковигиланца).

Табела 4. Добре фармске праксе које се односе на ветеринарско-медицинске производе

ДОБРА ФАРМСКА ПРАКСА	КАКО УРАДИТИ	КАДА УРАДИТИ	ЗАШТО УРАДИТИ	ПРОПИСИ КОЈЕ ТРЕБА ИМАТИ У ВИДУ
4.1. Прописно користити ветеринарско-медицинске производе	4.1.1. Примењивати медијацију хране или медицинске састојке у храни искључиво према ветеринарској рецептури уз стриктно поштовање доза и периода каренце		У циљу спречавања присуства резидуа и нежељених материја у месу	
	4.1.2. Примењивати одговарајуће чување и употребу медицинских производа уз посебну пажњу на поштовање хладног ланца за биолошке лекове (чување лекова на одговарајућим ниским температурама у фрижидеру)	У свим фазама производње	У циљу заштите производње	Због рационалног (разумног) односно оправданаог коришћења медијације код свинја
4.1. Прописно користити ветеринарско-медицинске производе	4.1.3. Водити евиденцију ветеринарско-медицинских производа, третмана и терапије:		Због обезбеђења ефикасности ветеринарско-медицинских производа	1, 2, 3, 33
	<ul style="list-style-type: none"> • Пријавити лечења да би се унела у здравствено уверење за животиња које се шаљу у промет и на клање • У одговарајућој листи водити евиденцију улаза и излаза ветеринарско-медицинских супстанција • Водити регистар плана вакцинације и његове реализације (фармаколошки надзор) 	Нагласак на лечење код прасадџи у првој и другој фази това, као и крмача	Због информација којима се гарантује безбедност ланца исхране од њиве до трлезе	
	4.1.4. Обезбедити одговарајућу санитацију опреме за примену лекова		У циљу правилне и рационалне примене лекова и вакцина	
	4.1.5. Пријавити било којој нежељеној ефекат или смањење ефикасности лека (<i>фармаколошки надзор</i>)		У циљу подршке и неометања код постављања дијагнозе	
	4.1.6. Обезбедити рационалну употребу антимикробних материја код животиња		Због обезбеђења ефикасности ветеринарско-медицинских производа	
			У циљу оптимизације и безбедне примене антимикробних агенаса код животиња и људи	

ЛОШЕ ПРАКСЕ КОЈЕ СЕ ОДНОСЕ НА ВЕТЕРИНАРСКО-МЕДИЦИНСКЕ ПРОИЗВОДЕ	
Лоше праксе у вези са тачком 4.1 Прописна примена медицинских производа	
Тачка 4.1.1.	<ul style="list-style-type: none">• Злоупотреба лекова: без поштовања доза, без поштовања периода каренце, без обезбеђења прописне примене дозе лека за сваку животиња;• Примена нерегистрованих лекова; Примена лекова који нису предвиђени за примену код свиња; нелегална набавка из нерегистрованих (неодобрених) извора (трговина, апотека и др.);• Спровођење лечења према сопственом нахођењу;• Набавка лекова која није подржана ветеринарском евиденцијом односно исказаном потребом за тим лековима;• Прибављање рецепта «<i>a postериори</i>»;
Тачка 4.1.2. Тачка 4.1.3.	<ul style="list-style-type: none">• Неадекватно чување лекова или неадекватно управљање залиха лекова (лоше вођење инвентара залиха лекова)• Хладни ланац није загарантован (држање лекова који захтевају ниску температуре није обезбеђено)• Пропусти у евиденцијама ветеринарских прескрипција (рецепата) и лечења.
Тачка 4.1.4.	<ul style="list-style-type: none">• Непримењивање санитације опреме и инструмената који се користе за примену лекова• Непроверавање опреме која се користи за давање лека у циљу да се осигура одговарајућа ефикасност
Тачка 4.1.5.	<ul style="list-style-type: none">• Неизвештавање о нежељеним ефектима или смањења ефикасности лекова
Тачка 4.1.6.	<ul style="list-style-type: none">• Нерационална примена антимикробних агенаса

4.5 Опасне материје, отпад и стајњак

(Прописи наведени у поглављу 5 под редним бројевима: **1, 11, 33**)

Производњу меса свиња треба спроводити и одржавати у равнотежи са локалним окружењем фарме. Практиковање доброг управљања отпадом са фарми свиња штеди новац, смањује утицај на животну средину и обезбеђује поштовање међународних, националних и локалних прописа.

Потребно је имати у виду да животиње угињавају чак и у најбољим условима узгоја (нормални технолошки губици). Због ризика који носе лешеви у погледу извора инфективних и паразитских болести веома је важно брзо и прописно уклањање уинулих животиња. Распадање лешева представља значајан извор патогених бактерија међу њима и оних које изазивају болести код људи, као што су на пример, салмонеле, стрептококе, стафилококе и колиформне бактерије, а такође пружа и идеално станиште за разне векторе узрочника болести. Распадни продукти лешева, патогени микроорганизми и развојни облици паразита у њима могу у знатној мери да контаминирају земљиште и воду чиме се стварају услови за преношење и избијање бројних инфективних и паразитских болести. Призор и непријатни мириси који се шире са уинулих животиња стварају лошу јавну перцепцију узгоја свиња.

Постоје хемијске супстанције које су штетне када се користе у неодговарајућим количинама. Најбољи начин да се смањи ризик у вези са опасним материјама је уклонити потребу за њиховим коришћењем променом процеса или производа у којима се користе. Ако елиминација није могућа, онда је надокнада или замена опасне материје или процеса са мање опасним процесом следећа најбоља опција.

Важно је да се води евиденција о коришћењу опасних односно потенцијално токсичних материја у циљу спровођења добре фармске праксе.

Табела 5. Дobre фармске праксе које се односе на опасне материје, отпад и стајњак

ДОБРА ФАРМСКА ПРАКСА	КАКО УРАДИТИ	КАДА УРАДИТИ	ЗАШТО УРАДИТИ	ПРОПИСИ КОЈЕ ТРЕБА ИМАТИ У ВИДУ
<p>5.1. Спречити контаминацију производа анималног порекла потенцијално опасним односно токсичним материјама (сулстанцијама)</p>	<p>5.1.1. Обавезно примењивати прописно чување опасних односно токсичних сулстанција</p> <p>5.1.2. Водити евиденцију о употреби опасних односно токсичних сулстанција</p> <p>5.1.3. Водити рачуна да материје које су у контакту са животињама не садрже токсичне односно опасне сулстанције</p>	<p>У свим фазама производње</p>	<p>У циљу спречавања контаминације штетним сулстанцијама (спречити: акцидентално односно ненамерно, случајно или неочекивано изливање опасних сулстанција, акцидентално коришћење опасних сулстанција, неправилно дозирање потенцијално опасних сулстанција)</p> <p>У циљу смањења ризика од акциденталне контаминације (на пример, контаминације простирке)</p>	<p>1, 11</p>
<p>5.2. Дефинисати одговарајући менаџмент (управљање и руковођење) са опасним отпадом, анималним споредним производима и стајњакном</p>	<p>5.2.1. Обезбедити прописно складиштење опасног отпада, споредних производа животињског порекла и стајњака применом најбољих расположивих техника односно начина или метода</p>		<p>У циљу смањења ризика од акциденталне контаминације (на пример, контаминације простирке)</p> <p>У циљу смањења ризика загађења животне средине</p> <p>У циљу смањења ризика од преношења односно ширења патогених узрочника у животnoj средини</p>	<p>1, 11, 33</p>

ДОБРА ФАРМСКА ПРАКСА	КАКО УРАДИТИ	КАДА УРАДИТИ	ЗАШТО УРАДИТИ	ПРОПИСИ КОЈЕ ТРЕБА ИМАТИ У ВИДУ
<p>5.2. Дефинисати одговарајући менаџмент (управљање и руковођење) са опасним отпадом, анималним споредним производима и стајњаком</p>	<p>5.2.2. Обезбедити прописно одлагање/ уклањање опасног отпада, анималних споредних производа и стајњака применом најбоље расположивих техника односно начина или метода</p> <p>5.2.3. Обезбедити прописно одлагање односно уклањање резидуа (остатака) лекова и вакцина (од стране компанија за сакупљање отпада, спаљивање када/где је дозвољено)</p>		<p>У циљу смањења ризика од акциденталне контаминације (на пример, контаминације простирке)</p> <p>У циљу смањења ризика загађења животне средине</p> <p>У циљу смањења ризика од преношења односно ширења патогених узročника у животној средини</p>	
<p>5.3. Обезбедити да праксе у технолошком процесу производње односно узгоју свиња не утичу негативно (немају нежељени утицај) на локалну животну средину</p>	<p>5.3.1. Спречити отицање отпадних вода и падавина са кровова фарме у околину</p> <p>5.3.2. Спроводити поступке који спречавају отицање ефлуената употребом стајњака у складу са локалним условима</p> <p>5.3.3. Вршити реновирање и опремање објеката у складу са најбољим доступним технологијама</p> <p>5.3.4. Користити хемикалије (ђубрива, пољопривредна и ветеринарска хемијска средства, пестициди, итд.) на одговарајући начин да се избегне контаминација локалне средине</p>	<p>У свим фазама производње</p>	<p>У циљу смањења потенцијалног негативног утицаја фармских пракси које се примењују у узгоју свиња на животну средину</p> <p>У циљу смањења потенцијално опасних емисија</p> <p>У циљу смањења ширења непријатних мириса</p> <p>У циљу смањења губитака у производњи</p>	<p>1, 11, 33</p>

ЛОШЕ ФАРМСКЕ ПРАКСЕ У ВЕЗИ СА ОПАСНИМ МАТЕРИЈАМА, ОТПАДОМ И СТАЈЊАКОМ	
Лоше фармске праксе у вези са тачком 5.1 Спречавање контаминације производа анималног порекла потенцијално опасним материјама (супстанцијама)	
Тачка 5.1.1.	<ul style="list-style-type: none">• Контејнери за опасне супстанције нису постављени на местима која су доступна животињама и људима• Одлагање и чување опасних супстанција/материјала у необележеним контејнерима• Амбалажа са преосталим садржајем или чешће празна амбалажа се баца (непримерено и непрописно одлаже) у околну животну средину• Отворене просторије, без услова за складиштење, без контролисане температуре, разбацани лекови на прљавом поду, лоше заштићеним полицама или другим неодговарајућим местима, уз присуство глодара, инвазивних живих бића (инсекти, дивље животиње и сл.), влажне просторије и екстремна температурна варирања у просторијама
Тачка 5.1.2.	<ul style="list-style-type: none">• Коришћење производа за заштиту биља или биоцида без поштовања следљивости и којима се не може доказати порекло• Невођење евиденције о коришћењу производа за заштиту биља или биоцида
Тачка 5.1.3.	<ul style="list-style-type: none">• Куповина сламе или другог материјала за простирку непоузданог порекла без гаранције по питању коришћења и нешкодљивог уклањања• Коришћење боја које могу да дођу у контакт са животињама без процене њихове безбедности
Лоше фармске праксе у вези са тачком 5.2 Одговарајући менаџмент (управљање и руковођење) опасним отпадом, анималним споредним производима и стајњаком	
Тачка 5.2.1.	<ul style="list-style-type: none">• Неодговарајуће складиштење стајњака или опасног отпада• Неадекватно складиштење анималних споредних производа
Тачка 5.2.2.	<ul style="list-style-type: none">• Неадекватно уклањање и коришћење стајњака и анималних споредних производа• Закопавање угинулих животиња односно уклањање без спаљивања и коришћења кафилерија у којима се лешеве прерађују• Коришћење лешева за исхрану других животиња укључујући кућне љубимце
Тачка 5.2.3.	<ul style="list-style-type: none">• Непрописно уклањање остатака од лекова и других ветеринарско-медицинских средстава и вакцина

Лоше праксе у вези са тачком 5.3 Обезбедити да праксе у технолошком процесу производње односно узгоју свиња не утичу негативно (немају нежељени утицај) на локалну животну средину	
Тачка 5.3.1.	<ul style="list-style-type: none"> • Неодговарајуће спречавање отицања отпадних вода и падавина са кровова фарме у околину • Непланско и неправилно коришћење стајњака за фертилизацију њива, изазивањем ширења непријатног мириса и његово неусклађено коришћење са условима у месту односно локалним прописима
Тачка 5.3.2.	
Тачка 5.3.3.	<ul style="list-style-type: none"> • Промене у узгојним објектима и/или дизајнирању (опремању) нових стаја или објеката без консултовања надлежног техничког лица (инжењера грађевине и инжењера зоотехнике)
Тачка 5.3.4.	<ul style="list-style-type: none"> • Неправилно коришћење хемијских материја које могу узроковати или узрокују загађења животне средине

4.6 Обука одгајивача

(Прописи наведени у поглављу 5 под редним бројевима: **1, 4, 15, 29**)

Менаџери, запослена лица у непосредној производњи и сви други на фарми имају одговорност да се свакодневно старају о животињама које су под њиховом контролом. Лица одговорна за бригу о свињама треба да стекну знања, вештине и друге способности одговарајућом обуком. Она треба да имају искуство у раду са животињама, да су посвећена послу односно да воле животиње. Ова лица треба охрабрити да заврше одговарајуће обуке у вези узгоја свиња, односно за специфичне поступке у одређеном технолошком процесу производње у свињарству.

Познавање нормалног изгледа и понашања свиња је неопходно за ефикасно сагледавање њихових потреба и поступање са свињама у свим фазама производње, а нарочито код лечења.

Општи циљ обуке треба да буде да сва наведена лица стекну знања и вештине како би својим радом омогућила да животиње буду здраве, а производња ефикасна односно рентабилна.

Табела 6: Добре фармске праксе које се односе на обуку фармера

ДОБРА ФАРМСКА ПРАКСА	КАКО УРАДИТИ	КАДА УРАДИТИ	ЗАШТО УРАДИТИ	ПРОПИСИ КОЈЕ ТРЕБА ИМАТИ У ВИДУ
6.1. Упознати фармере са обавезама и одговорностима које су најбитније за одговарајућу организацију посла на фарми и прописно спровођење поступака на фарми	6.1.1. Спровести обуку у вези обавезе сталног вођења евиденције	Стално	У циљу обезбеђења да се евиденција води прописно и правилно без непотребних дуплирања или изостављања битних ставки У циљу обезбеђења следљивости током целог ланца исхране	
6.2. Обезбедити стицање основног знања у области здравља животиња, хигијене и примене биосигурносних мера	6.2.1. Спровести обуку у вези добрих фармских пракси да би се спречило било који ризик по здравље животиња и људи	Стално	У циљу смањења ризика за фармера и конзумента, повећања поверења и ојачања тржишта	1, 4, 15, 29
6.3. Обезбедити стицање основног знања у области узгоја свинја	6.3.1. Спровести обуку у вези узгоја свинја и обезбеђења њихових потреба на фарми	Стално и током пробног радног периода Са редовним (регуларним) осавременавањем током године/годиница	У циљу избегавања стресних стања код животиња У циљу обезбеђења имплементације прописа У циљу обезбеђења поштовања основних потреба животиња У циљу обезбеђења будности односно опрезности у вези појаве/ избијања болести	

6.3. Обезбедити стицање основних знања у области узгоја свиња	6.3.2. Спровести обуку у вези прописа из добробити животиња	Стално и током пробног радног периода Са редовним (регуларним) осавремењавањем током године/година	У циљу избегавања стресних стања код животиња У циљу обезбеђења имплементације прописа У циљу обезбеђења поштовања основних потреба животиња У циљу обезбеђења будућности односно опрезности у вези појаве/ избијања болести	1, 4, 15, 29
	6.3.3. Обука постојећих запослених лица на фарми као и нових радника: основна обука у вези физиологије, репродукције и болести, штампање водича			
	6.3.4 Подстицати усавшавање радника и њихових активности: (нпр. усавшавање активности и радника у прасилишту, одгајивалишту, букарштуру, чекалишту, у вези вештачког осемењавања итд.) • Спровести детаљнију обуку за специфичне области	У току пробног радног периода Када се одреди (именује) особа за рад у специфичном сегменту У току редовног осавремењавања током године/година	У циљу обезбеђења основне опрезности и практичних знања и вештина у вези зоотехничких поступака: • кастрација, • сечења зуба и скраћивања репа, • помагања код прашења итд.	

<p>6.3. Обезбедити стицање основних знања у области узгоја свиња</p>	<p>6.3.5 Подржати ветеринарске стручњаке у редовном осавремењавању знања фармера из области добробити и заштите здравља свиња, као и биосигурности на фармама</p>	<p>У ветеринарске школе увести предмете из области добробити и заштите здравља свиња, као и биосигурности на фармама</p> <p>Ветеринарска служба и ветеринарске школе и факултети требало би да организују курсеве или семинаре са специфичним темама из: анатомије, физиологије, репродукције, болести које подлежу пријављивању и производних односно условних болести</p>	<p>У циљу осавремењавања знања фармера (ветеринарске школе и факултети би требало да имају предмете из области добробити и заштите здравља свиња, као и биосигурности на фармама)</p> <p>У циљу осавремењавања знања фармера</p> <p>Ветеринарска служба, ветеринарске школе и факултети би требало редовно да одржавају курсеве или семинаре са специфичним темама (полугодишње или годишње једном)</p> <p>У циљу осавремењавања знања фармера</p> <p>Ветеринари одговорни за производну јединицу односно фарму треба да помажу и надгледају активности фармера</p>	<p>1, 4, 15, 29</p>
--	---	---	---	---------------------

ЛОШЕ ПРАКСЕ У ВЕЗИ СА ОБУКОМ ФАРМЕРА	
Лоше праксе у вези са тачком 6.1 Упознавање фармера са обавезама и одговорностима које су битне за прописно спровођење поступака на фарми	
Тачка 6.1.1.	<ul style="list-style-type: none">Фармери нису обучени да воде евиденције
Лоше праксе у вези са тачком 6.2 Стицање основног знања у области здравља животиња, хигијене и примене биосигурносних мера	
Тачка 6.2.1	<ul style="list-style-type: none">Није извршена обука о добрим фармским праксама којима се спречава ризик за здравље животиња и људи
Лоше праксе у вези са тачком 6.3 Стицање основних знања у области узгоја животиња	
Тачка 6.3.1.	<ul style="list-style-type: none">Неодговарајућа едукација која се односи на физиологију животиња и обезбеђење њихових потреба на фарми
Тачка 6.3.2.	<ul style="list-style-type: none">Изостављање, односно занемаривање, обуке која се односи на прописе из области добробити животиња
Тачка 6.3.3.	<ul style="list-style-type: none">Изостављање, односно занемаривање, обуке која се односи на добро управљање фармом (планирање, организација и руковођење пословима и поступцима на фарми)
Тачка 6.3.4.	<ul style="list-style-type: none">Изостављање, односно занемаривање, континуиране едукације фармера и ветеринара

5. Прописи који се односе на добре фармске праксе

1. Закон о ветеринарству (консолидована верзија), „Сл. гласник РС“, бр. 91/05, 30/10 и 93/12.
2. Закон о лековима и медицинским средствима, „Сл. гласник РС“, бр. 30/10
3. Закон о безбедности хране, „Сл. гласник РС“, бр. 41/09.
4. Закон о добробити животиња, „Сл. гласник РС“, бр. 41/09.
5. Закон о сточарству, „Сл. гласник РС“, број 41/09).
6. Директива Савета 92/65/ЕЕЗ и Директива 2004/68/ЕЗ о трговини и увозу животиња, сперме, јајних ћелија и ембриона.
7. Директива Савета 97/78/ЕЗ о начелима организације ветеринарских провера производа и уласка у заједници из трећих земаља.
8. Директива о пријави/одјави заразних болести са обрасцима.

9. Правилник о изменама и допуни Правилника о утврђивању Програма мера здравствене заштите животиња за 2015. годину, „Сл. гласник РС“, бр. 32/2015.
10. Правилник о ветеринарско - санитарним условима објеката за промет животиња, „Сл. гласник РС“, бр. 105/13.
11. Правилник о начину разврставања и поступања са споредним производима животињског порекла, ветеринарско-санитарним условима за изградњу објеката за сакупљање, прераду и уништавање споредних производа животињског порекла, начину спровођења службене контроле и самоконтроле, као и условима за сточна гробља и јаме гробнице, „Сл. гласник РС“, бр. 31/11.
12. Правилник о садржини овлашћења за превоз животиња, као и о елементима за одређивање дужег и краћег превоза животиња, „Сл. гласник РС“, бр. 28/11.
13. Правилник о ветеринарско-санитарним условима, односно општим и посебним условима за хигијену хране животињског порекла, као и о условима хигијене хране животињског порекла, „Сл. гласник РС“, бр. 25/11.
14. Правилник о начину и поступку спровођења службене контроле хране животињског порекла и начину вршења службене контроле животиња пре и после њиховог клања, „Сл. гласник РС“, бр. 99/10.
15. Правилник о начину обележавања и регистрације свиња, као и о службеној контроли идентификације, обележавања и регистрације свиња, „Сл. гласник РС“, бр. 94/10.
16. Правилник о ближим условима које морају да испуњавају места за утовар, претовар и истовар животиња, места за одмор и контролне станице, „Сл. гласник РС“, бр. 92/10.
17. Правилник о општим и посебним условима хигијене хране за животиње, „Сл. гласник РС“, бр. 78/10.
18. Правилник о условима хигијене хране, „Сл. гласник РС“, бр. 73/10.
19. Правилник о програму обуке о добробити животиња приликом њиховог превоза, као и садржини и начину вођења регистра возача животиња, „Сл. гласник РС“, бр. 73/10.
20. Правилник о општим и посебним условима хигијене хране у било којој фази производње, прераде и промета, „Сл. гласник РС“, бр. 72/10.
21. Правилник о садржини и изгледу обрасца као и начину издавања заједничког ветеринарског улазног документа, „Сл. гласник РС“, бр. 70/10.
22. Правилник о храни за животиње са посебним потребама, „Сл. гласник РС“, бр. 53/10.

23. Правилник о мерама за рано откривање, дијагностику, спречавање ширења, сузбијање и искорењивање заразне болести афричке куге свиња, „Сл. гласник РС“, бр. 32/10.
24. Правилник о садржини и начину вођења централног регистра објекта, „Сл. гласник РС“, бр. 20/10.
25. Правилник о утврђивању мера за рано откривање, дијагностику, спречавање ширења, сузбијање и искорењивање заразне болести слинавке и шапа, „Сл. гласник РС“, бр. 15/10.
26. Правилник о условима и средствима за лишавање животиња живота, начину поступања са животињама непосредно пре клања, начину омаљивања и искрварења животиња, условима и начину клања животиња без претходног омаљивања, као и програму обуке о добробити животиња током клања, „Сл. гласник РС“, бр. 14/10.
27. Правилник о условима у погледу превозних средстава у којима се превозе животиње, „Сл. гласник РС“, бр. 14/10.
28. Правилник о утврђивању мера за рано откривање, дијагностику, спречавање ширења, сузбијање и искорењивање заразне везикуларне болести свиња, као и начину њиховог спровођења, „Сл. гласник РС“, бр. 10/10.
29. Правилник о условима за добробит животиња у погледу простора за животиње, просторија и опреме у објектима у којима се држе, узгајају и стављају у промет животиње у производне сврхе, начину држања, узгајања и промета појединих врста и категорија животиња, као и садржини и начину вођења евиденције о животињама, „Сл. гласник РС“, бр. 6/10.
30. Правилник о условима за декларисање, означавање и рекламирање хране за животиње, „Сл. гласник РС“, бр. 4/10.
31. Правилник о квалитету хране за животиње, „Сл. гласник РС“, бр. 4/10.
32. Правилник о утврђивању мера за рано откривање, дијагностику, спречавање ширења, сузбијање и искорењивање заразне болести класичне куге свиња, као и начину њиховог спровођења, „Сл. гласник РС“, бр. 102/09.
33. Правилник о утврђивању програма систематског праћења резидуа фармаколошких, хормонских и других штетних материја код животиња, производа животињског порекла, хране животињског порекла и хране за животиње, „Сл. гласник РС“, бр. 91/09.
34. Правилник о утврђивању мера за рано откривање, дијагностику, спречавање ширења, сузбијање и искорењивање заразне болести беснило и начину њиховог спровођења, „Сл. гласник РС“, бр. 78/09.

35. Правилник о садржини и начину вођења регистра објеката за држање животиња, „Сл. гласник РС“, бр. 17/09.
36. Правилник о садржају и начину обележавања спољњег и унутрашњег паковања лека и о садржају упутства за пацијента - корисника, „Сл. гласник РС“, бр. 27/08.
37. Правилник о поступку и условима за добијање дозволе за стављање медицинског средства у промет, „Сл. гласник РС“, бр. 102/06.
38. Правилник о начину и условима оглашавања лека и медицинског средства, „Сл. гласник РС“, бр. 99/06.
39. Правилник о ветеринарско-санитарним условима објеката за узгој и држање копитара, папкара, живине и кунића, „Сл. гласник РС“, бр. 81/06.
40. Правилник о листи нарочито опасних заразних болести животиња и листи заразних болести животиња које се обавезно пријављују, као и о начину њихове пријаве и одјаве, „Сл. гласник РС“, бр. 49/06.
41. Правилник о поступку и условима за добијање дозволе за стављање лека у промет, „Сл. гласник РС“, бр. 93/05.
42. Правилник о садржају дозволе за стављање лека у промет, „Сл. гласник РС“, бр. 93/05.
43. Правилник о начину спровођења мера за сузбијање и искорењивање бруцелозе говеда, оваца, коза, свиња и паса, „Сл. гласник РС“, бр. 36/05.
44. Правилник о мерама за сузбијање трихинелозе животиња, „Сл. лист СРЈ“, бр. 20/95.
45. Правилник о начину дезинфекције превозних средстава којима се превозе пошиљке животиња, производа, сировина и отпадака животињског порекла (Сл. лист СФРЈ 22/89).
46. Правилник о условима и трајању карантина за увезене животиње, „Сл. лист СФРЈ“, бр. 6/88.
47. Правилник о мерама за сузбијање и искорењивање лептоспирозе животиња, „Сл. лист СФРЈ“, бр. 6/88.
48. Правилник о мерама за сузбијање и искорењивање бедренице код животиња, „Сл. лист СФРЈ“, бр. 39/88.
49. Правилник о обрасцу уверења о здравственом стању животиња, „Сл. лист СФРЈ“, бр. 39/88.

50. Решење о забрани појединих супстанци за третирање животиња намењених исхрани људи.
51. Упутство за спровођење анализе ризика на фармама свиња применом биосигурносног упитника.
52. Упутство о начину одређивања категорија газдинстава на којима се држе и узгајају свиње.
53. Измена и допуна упутства о начину одређивања категорија газдинстава на којима се држе и узгајају свиње.
54. Упутство о начину дистрибуције и попуњавања Регистра на газдинству за говеда, свиње, овце и козе.
55. Упутство о начину вршења ветеринарско санитарног прегледа, узимања и слања узорака и лабораторијских испитивања на класичну кугу свиња код дивљих свиња.
56. Инструкција о начину вођења евиденције о лечењу животиња, употребљеним лековима и каренци за лекове, која се води на газдинства на којима се држе животиње.
57. Инструкцију о службеним методама узимања узорака за мониторинг и инспекцијски надзор хране за животиње.
58. Инструкцију о узимању узорака и методама анализе хране за животиње.
59. Инструкција о начину спровођења контроле узгоја, држања, обележавања и идентификације животиња као и контроле спровођења мера здравствене заштите животиња.
60. Протокол спровођења контроле држања и спровођења Програма мера здравствене заштите животиња.
61. Потврда о регистрацији газдинства.
62. Захтев за промену података на газдинству.
63. Захтев за доделу слободних ID бројева газдинстава.
64. Захтев за регистрацију нелегално купљених животиња.
65. Захтев за промену података о обележеној животињи.

6. УПИТНИК ЗА ВЕТЕРИНАРЕ ЗА ПРОЦЕНУ ПРИМЕНЕ ДОБРИХ ФАРМСКИХ ПРАКСИ У СВИЊАРСКОЈ ПРОИЗВОДЊИ

Општи подаци о фарми свиња:

а. Назив и идентификациони број (HID) фарме свиња која се оцењује:
б. Да ли је фарма свиња самостална или део групе?
в. Адреса фарме свиња која се оцењује:
г. Назив расе свиња која се гаји:
д. Места фарме свиња која су оцењивана (листа назива места и локација)
ђ. Опис места локације фарме свиња (ако постоји дати мапу фарме)

е. Описати технолошке поступке на фарми свиња (кратак опис технолошких поступака који се примењују на фарми свиња у производњи, од парења односно вештачког осемењавања, до премештања на друге локације фарме или друге фарме, односно до слања свиња на кланицу)

ж. Технолошки поступци који су оцењивани на фарми свиња:

- узгој
- увоз
- извоз
- дистрибуција (расподела, подела) животиња у објектима фарме или између фарми или слање на кланицу
- друго (дати опис):

з. Опис финалне производње фарме свиња:

и. Запослена лица на фарми (укупан број запослених лица, број лица према стручној смени, искуство итд.):

А. Висока усклађеност ДФП (251 - 350)

Б. Средња усклађеност ДФП (151 - 250)

Ц. Ниска усклађеност ДФП (0 - 150)

Сваки део листе оцењивања има парцијални удео у коначном резултату у циљу наглашавања критичних тачака и фокусирања на предузимање одређених акција, активности односно поступака, како следи:

- ДФП - заштита здравља свиња и примена биосигурносних мера (80)
 - ДФП - исхрана свиња (70)
 - ДФП - добробит свиња (60)
 - ДФП - ветеринарско-медицински производи (50)
 - ДФП - опасне материје, отпад и стајњак (50)
 - ДФП - обука фармера (40)
6. Свака значајна документација о процени ДФП мора бити приложена уз финални извештај оцењивача, у посебно нумерисаном прилогу
7. Треба имати у виду да квалитетне фотографије о процени ДФП додате у Упитнику и/или прилогу Упитника могу бити од велике користи (навести их и копију приложити као саставни део извештаја).

Табела 1. Здравствено стање животиња и биосигурносне мере (80)

БРОЈ	ФАРМСКА ПРАКСА	НИВО	ПАРАМЕТАР	КОМЕНТАРИ	ПОЕНИ	СКОР (РЕЗУЛТАТ ОЦЕНЕ)
1.1.	Обезбеђење одговарајућег обележавања животиња (5)					5
1.1.1.	Да ли су све животиње на фарми обележене појединачно?	Основни	да не		5	5
1.2.	Спречавање уласка и ширења болести на фарми (38)					57
1.2.1.	Да ли фарма води одговарајући регистар на газдинству (евиденцију животиња) и да ли се све промене броја животиња (набавка, продаја, премештања, угинућа) редовно бележе?	Основни	да не		5	5
	Да ли постоји потписана изјава запослених лица у производњи да не узгајају свиње и не долазе у контакт са свињама?	Значајан	да не		4	4
1.2.2.	Да ли је средство за санитацију руку или чиста текућа вода и сапун на улазу фарме и сегментима фарме редовно на располагању и да ли се санитација руку редовно спроводи?	Значајан	да не		4	4
	Да ли запослена лица на фарми носе одређену чисту радну одећу и гумену обућу, односно да ли се посетиоцима обезбеђују једнократна заштитна одећа, капе, рукавице и пластичне навлаке?	Значајан	да не		4	4

БРОЈ	ФАРМСКА ПРАКСА	НИВО	ПАРАМЕТАР	КОМЕНТАРИ	ПОЕНИ	СКОР (РЕЗУЛТАТ ОЦЕНЕ)
1.2.2.	Да ли је обезбеђена сигурност фарме и појединих сегмената фарме по питању уласка животиња и људи оградама или природним препрекама око фарме?	Значајан	да		4	4
			не			
	Да ли се врши дезинфекција гума превозних средстава?	Значајан	да		4	4
			не			
	Да ли се превозна средства паркирају изван фарме?	Значајан	да		4	4
			не			
1.2.3.	Да ли постоји документација о праћењу и контроли (уништавању) глодара (дератизација) и инсеката (дезинсекција) као могућих вектора узрочника болести?	Значајан	да		4	4
			не			
1.2.4.	Да ли постоји опрема за чишћење и дезинфекцију и да ли је иста у функционалном стању (технички исправна)?	Значајан	да		4	4
			не			
1.2.5.	Да ли се програм контроле штеточина (глодара и инсеката) примењује?	Значајан	да		4	4
			не			
1.2.6.	Да ли се примењују одговарајуће процедуре у сакупљању и уклањању угинулих животиња?	Значајан	да		4	4
			не			
1.2.7.	Да ли се у запат уводе свиње само са познатим (провереним) здравственим стањем (да ли се у запат уводе само здраве свиње)?	Значајан	да		4	4
			не			

БРОЈ	ФАРМСКА ПРАКСА	НИВО	ПАРАМЕТАР	КОМЕНТАРИ	ПОЕНИ	СКОР (РЕЗУЛТАТ ОЦЕНЕ)
1.2.8.	Да ли су различите локације (места) држања свиња рационално (сврсисходно) дизајнирана (опремењена) и организована у смислу ко-ришћења?	Значајан	да не		4	4
1.2.9.	Да ли је утврђено (верификовано) санитарно стање нерастова који се користе за природни приступ или вештачко осемењавање?	Значајан	да не		4	4
1.3	Примена ефикасног програма контроле здравља свиња (менаџмент здравља свиња) (18)					18
1.3.1.	Да ли фарма користи ветеринарске услуге на прописан начин (да ли је одређен надлежан ветеринар за фарму)?	Основни	да не		3	3
1.3.2.	Да ли је ефикасан програм менаџмента запата свиња развијен у складу са смерницама прописана превентиве болести животиња?	Значајан	да не		3	3
1.3.3.	Да ли се примењује редовна провера запата свиња у циљу откривања знакова болести и правременог збрињавања болесних животиња?	Значајан	да не		2	2
1.3.4.	Да ли се води евиденција (записници, писани материјали) о свим лечењима свиња односно да ли се третиране свиње обележавају на одговарајући начин?	Значајан	да не		3	3
1.3.5.	Да ли се оболеле и третиране свиње издвајају од здравих свиња?	Значајан	да не		2	2

БРОЈ	ФАРМСКА ПРАКСА	НИВО	ПАРАМЕТАР	КОМЕНТАРИ	ПОЕНИ	СКОР (РЕЗУЛТАТ ОЦЕНЕ)
1.3.6.	Да ли је сумња на појаву болести које подлежу пријављивању или зооноза пријављивана најчешћим ветеринарским органима?	Значајан	да не		3	3
1.3.7.	Да ли је обезбеђена хигијена тела свиња које се шаљу на кланицу?	Значајан	да не		2	2
УКУПАН РЕЗУЛТАТ (УКУПАН СКОР)						80

Табела 2. Исхрана свиња (70)

БРОЈ	ФАРМСКА ПРАКСА	НИВО	ПАРАМЕТАР	КОМЕНТАРИ	ПОЕНИ	СКОР (РЕЗУЛТАТ ОЦЕНЕ)
2.1.	Обезбеђење хране и воде животињама одговарајућег квалитета (35)					35
2.1.1.	Да ли се храна набавља само од добављача (произвођача, снабдевача) који имају дозволу и регистрацију у складу са прописима за храну животиња?	Значајан	да не		5 0	5
2.1.2.	Да ли се обезбеђује вода доброг квалитета, која се редовно контролише и одржава у хигијенском стању?	Значајан	да не		5 0	5
2.1.3.	Да ли се за складиштење медицинране хране и/или хране са адитивима користи посебна опрема? Да ли се основна (немедицинирана) храна држи одвојено од медицинране хране?	Значајан	да не		5 0	5
2.1.4.	Да ли се давање медицинране хране свињама и сопствена производња исте (мешање компонената) врши само према ветеринарским рецептима и уз поштовање ветеринарских упутстава?	Значајан	да не		5 0	5
2.1.5.	Да ли се на њивама за производњу хране за свиње и за третирање пашњака правилно користе хемијске материје?	Значајан	да не		5 0	5

БРОЈ	ФАРМСКА ПРАКСА	НИВО	ПАРАМЕТАР	КОМЕНТАРИ	ПОЕНИ	СКОР (РЕЗУЛТАТ ОЦЕНЕ)	
2.1.6.	Да ли се употребљавају само дозвољена хемијска средства за третман хране или компонена хране за свиње уз поштовање периода каренце?	Значајан	да		5	5	
			не		0		
2.1.7.	Да ли је сачињен и да ли се примењује одговарајући план узорковања и анализе у циљу потврђивања (испитивања, сагледавања, проверавања) састава хране?	Значајан	да		5	5	
			не		0		
2.2.	Обезбедити одговарајуће процедуре чишћења и хигијене за површине и опрему за производњу, транспорт и складиштење хране и компонена хране за животиње (25)						25
2.2.1.	Да ли је обезбеђен програм одржавања површина (простора у целини), опреме и складишта хране и компонена хране?	Значајан	да		5	5	
			не		0		
2.2.2.	Да ли су обезбеђени одговарајући хигијенски услови за производњу, транспорт, складиштење и расподелу хране или компонена хране у циљу спречавања контаминације хране за животиње?	Значајан	да		4	4	
			не		0		
2.2.3.	Да ли је спречена контаминација хране од стране штеточина?	Значајан	да		4	4	
			не		0		
2.2.4.	Да ли се плеснива храна одбацује на одговарајући начин?	Значајан	да		4	4	
			не		0		

БРОЈ	ФАРМСКА ПРАКСА	НИВО	ПАРАМЕТАР	КОМЕНТАРИ	ПОЕНИ	СКОР (РЕЗУЛТАТ ОЦЕНЕ)
2.2.5.	Да ли је храна за различите категорије свиња посебно разврстана и да ли је одвојена од хране за узгој других животиња?	Значајан	да не		4 0	4
2.2.6.	Да ли се води рачуна о томе да материјал за паковање хране није извор контаминације хране?	Значајан	да не		4 0	4
2.3.	Да ли је обезбеђена следљивост хранива, компонената хране и хране која се производи или набавља за специфичне (ексклузивне) потребе фарме (10)					10
2.3.1.	Да ли произвођачи (снабдевачи, добављачи) имају усвојене НАССР и GMP програме?	Значајан	да не		4 0	4
2.3.2.	Да ли се на фарми води евиденција свих хранива, састојака хране и готове хране (спецификовани рачуни и отпремнице према датуму приспећа)	Значајан	да не		3 0	3
2.3.3.	Да ли се води одговарајућа евиденција у вези природе (својстава) и порекла хране и адитива који се дају животињама?	Значајан	да не		3 0	3
УКУПАН РЕЗУЛТАТ (УКУПАН СКОР)						70

Табела 3. Добробит животиња (60)

БРОЈ	ФАРМСКА ПРАКСА	НИВО	ПАРАМЕТАР	КОМЕНТАРИ	ПОЕНИ	СКОР (РЕЗУЛТАТ ОЦЕНЕ)
3.1.	Одговарајућа исхрана и напајање животиња у вези са обезбеђењем слободе животиња од жеђи, гладовања и потхрањености (12)					12
3.1.1.	Да ли се свињама свакодневно обезбеђују довољне количине воде и хране, на основу њихових физиолошких потреба?	Значајан	да не		3 0	3
3.1.2.	Да ли се густина насељености, број хранилица и напajалица и/или количина хране и воде обезбеђују (да ли се обезбеђују комфорни услови у погледу снабдевања храном и водом)?	Значајан	да не		3 0	3
3.1.3.	Да ли су животиње заштићене од токсичних биљака и других штетних супстанција?	Значајан	да не		3 0	3
3.1.4.	Да ли је обезбеђено редовно снабдевање водом (у случају када вода за напajање није свињама стално на располагању) доброг квалитета која се редовно контролише и одржава?	Значајан	да не		3 0	3
3.2.	Обезбедити одговарајуће животне услове свињама (услови који омогућавају комфор односно удобност и лагодност свињама) (15)					15
3.2.1.	Да ли су објекти дизајнирани, опремљени и грађени без непотребних препрека и других опасности по здравље животиња?	Значајан	да не		3 0	3

БРОЈ	ФАРМСКА ПРАКСА	НИВО	ПАРАМЕТАР	КОМЕНТАРИ	ПОЕНИ	СКОР (РЕЗУЛТАТ ОЦЕНЕ)
3.2.2.	Да ли је обезбеђен адекватан простор за одмор и лежање животиња и чиста простирка, где је то релевантно (неопходно)?	Значајан	да		3	3
			не		0	
3.2.3.	Да ли је стално обезбеђен адекватан простор за животиње, без клизавих подова?	Значајан	да		3	3
			не		0	
3.2.4.	Да ли су животиње заштићене од неповољних временских услова и последица?	Значајан	да		2	2
			не		0	
3.2.5.	а ли је у стајама за свиње обезбеђена одговарајућа канализација и вентилација?	Значајан	да		2	2
			не		0	
3.2.6.	Да ли је свим категоријама свиња обезбеђена одговарајућа температура?	Значајан	да		2	2
			не		0	
3.3.	Поступцима и организацијом технолошког процеса производње обезбедити свиња услове који неће последицати наношење непотребног бола, повреда и болести (21)					21
3.3.1.	Да ли је дефинисан конкретан и ефикасан програм менаџмента (управљања и руковођења) здравља свиња и да ли се врши редовна инспекција (редовни надзор и контрола) спровођења, односно извршавања, програма?	Основни	да		3	3
			не		0	

БРОЈ	ФАРМСКА ПРАКСА	НИВО	ПАРАМЕТАР	КОМЕНТАРИ	ПОЕНИ	СКОР (РЕЗУЛТАТ ОЦЕНЕ)
3.3.2.	Да ли су свиње заштићене од шепавости (да ли се води рачуна о уклањању предиспонирајућих чиниоца и узрока шепавости)?	Значајан	да		3	3
			не		0	
3.3.3.	Да ли се оболеле и повређене животиње збрињавају на одговарајући начин?	Значајан	да		3	3
			не		0	
3.3.4.	Да ли се користе поступци и праксе које не узрокују непотребан бол свињама?	Значајан	да		3	3
			не		0	
3.3.5.	Да ли се следе и спроводе одговарајући поступци односно праксе током прашења и одбијања прасади?	Значајан	да		3	3
			не		0	
3.3.6.	Да ли се избегава наношење непотребног бола када животиње морају да се лише живота на фарми?	Значајан	да		3	3
			не		0	
3.3.7.	Да ли се избегава примена хируршких третмана ако нису за дијагностичке или терапијске сврхе?	Значајан	да		3	3
			не		0	

БРОЈ	ФАРМСКА ПРАКСА	НИВО	ПАРАМЕТАР	КОМЕНТАРИ	ПОЕНИ	СКОР (РЕЗУЛТАТ ОЦЕНЕ)
3.4.	Обезбедити услове свињама без страха и стреса (избежавати услове који поспешују појаву страха и стреса код свиња) (6)					6
3.4.1.	Да ли су обезбеђена лица са одговарајућим компетенцијама (одговарајућим знањем, вештинама, ставовима и другим способностима) и да ли се спроводе одговарајуће редовне обуке?	Значајан	да		3	
			не		0	3
3.4.2.	Да ли су обезбеђени узорни и одговорни одгајивачи, да ли је спречена појава конфликта међу животињама код исхране (животиње у репродукцији, углавном) и да ли је обезбеђено довољно места (уређаја, опреме) за напајање животиња?	Значајан	да		3	
			не		0	3
3.5.	Обезбедити да се животиње мотивишу за испољавање нормалних образаца понашања (обезбедити услове који омогућавају да животиње могу да испоље релативно нормалне образце понашања) (3)					3
3.5.1.	Да ли су дефинисане процедуре менаџмента и технолошког процеса производње које не ометају социјални живот животиња (омогућавају међусобне контакте свиња) и да ли су у објектима обезбеђени бар материјали за привлачење пажње – алати (играчке), као што су ланци, гуме, балони, дрвени предмети и сл.?	Значајан	да		3	
			не		0	3

БРОЈ	ФАРМСКА ПРАКСА	НИВО	ПАРАМЕТАР	КОМЕНТАРИ	ПОЕНИ	СКОР (РЕЗУЛТАТ ОЦЕНЕ)
3.6.	Обезбедити одговарајуће техничко знање одгајивача (фармера) (3)					3
3.6.1.	Да ли одгајивачи прате стање животиња и да ли су вешти и способни да пруже оно што је животињама потребно?	Значајан	Да не		3 0	3
УКУПАН РЕЗУЛТАТ (УКУПАН СКОР)						60

Табела 4. Ветеринарско-медицински производи (50)

БРОЈ	ФАРМСКА ПРАКСА	НИВО	ПАРАМЕТАР	КОМЕНТАРИ	ПОЕНИ	СКОР (РЕЗУЛТАТ ОЦЕНЕ)
4.1	Прописно користити ветеринарско-медицинске производе (50)					50
4.1.1	Да ли се примењује медијација хране или додавање ветеринарско-медицинских састојака у храну према ветеринарској рецептури уз стриктно поштовање доза и периода каренце?	Значајан	да		10	10
			не		0	
4.1.2	Да ли се примењује одговарајуће чување и врши употреба ветеринарско-медицинских производа уз посебну пажњу на поштовање хладног ланца (чување лекова на одговарајућим ниским температурама у фрижидеру)?	Значајан	да		8	8
			не		0	
4.1.3	Да ли се води одговарајућа евиденција ветеринарско-медицинских производа, третмана и терапије? Да ли се пријављују лечења са циљем да се унесу у здравствено уверење свиња које се шаљу на кланицу?	Значајан	да		8	8
			не		0	
4.1.4	Да ли је обезбеђена одговарајућа санитација опреме за примену лекова?	Значајан	да		8	8
			не		0	

БРОЈ	ФАРМСКА ПРАКСА	НИВО	ПАРАМЕТАР	КОМЕНТАРИ	ПОЕНИ	СКОР (РЕЗУЛТАТ ОЦЕНЕ)
4.1.5	Да ли се пријављују нежељени ефекти или смањење ефикасности лека?	Значајан	да		8	8
			не		0	
4.1.6	Да ли је обезбеђена рационална употреба антимикробних материја код животиња?	Значајан	да		8	8
			не		0	
УКУПАН РЕЗУЛТАТ (УКУПАН СКОР)						50

Табела 5. Штетне (опасне, токсичне) супстанције и отпади (50)

БРОЈ	ФАРМСКА ПРАКСА	НИВО	ПАРАМЕТАР	КОМЕНТАРИ	ПОЕНИ	СКОР (РЕЗУЛТАТ ОЦЕНЕ)
5.1	Спречити контаминацију производа токсичним материјама (супстанцијама) (15)	анималног порекла потенцијално штетним (опасним,				15
5.1.1	Да ли се обавезно примењује прописно чување опасних супстанција?	Значајан	да не		5 0	5
5.1.2	Да ли се води евиденција о употреби опасних супстанција?	Значајан	да не		5 0	5
5.1.3	Да ли се води рачуна да материје које су у контакту са животињама не садрже токсичне супстанције?	Значајан	да не		5 0	5
5.2	Дефинисати одговарајући менаџмент споредним производима и стајњаком (15)	(управљање и руковођење) опасним отпадом, анималним				15
5.2.1	Да ли је обезбеђено прописно складиштење опасног отпада, анималних споредних производа и стајњака применом најбољих расположивих техника односно начина или метода?	Значајан	да не		5 0	5
5.2.2	Да ли је обезбеђено прописно одлагање/уклањање опасног отпада, анималних споредних производа и стајњака применом најбољих расположивих техника односно начина или метода?	Значајан	да не		5 0	5

БРОЈ	ФАРМСКА ПРАКСА	НИВО	ПАРАМЕТАР	КОМЕНТАРИ	ПОЕНИ	СКОР (РЕЗУЛТАТ ОЦЕНЕ)
5.2.3	Да ли је обезбеђено прописно одлагање односно уклањање резидуа (остака) лекова и вакцина (сакупљање од стране установа за уклањање отпада, спаљивање када/где је дозвољено)?	Значајан	да не		5 0	5
5.3	Обезбедити да праксе у технолошком процесу производње односно узгоју свиња не утичу негативно (немају нежељени утицај) на локалну животну средину (20)					20
5.3.1	Да ли је спречено отицање отпадних вода и падавина са кровова фарме у околину?	Значајан	да не		5 0	5
5.3.2	Да ли се спроводе поступци који спречавају отицање ефлуената употребом стајњака у складу са локалним условима?	Значајан	да не		5 0	5
5.3.3	Да ли се врши реновирање и опремање објеката у складу са најбољим доступним технологијама?	Значајан	да не		5 0	5
5.3.4	Да ли се хемијска средства (ђубрива, полипривредна и ветеринарска хемијска средства, пестициди, итд.) користе на одговарајући начин да се избегне контаминација локалне средине?	Значајан	да не		5 0	5
УКУПАН РЕЗУЛТАТ (УКУПАН СКОР)						50

Табела 6. Обука одгајивача (40)

БРОЈ	ФАРМСКА ПРАКСА	НИВО	ПАРАМЕТАР	КОМЕНТАРИ	ПОЕНИ	СКОР (РЕЗУЛТАТ ОЦЕНЕ)
6.1	Упознати фармера са обавезама и одговорностима које су најбитније за одговарајућу организацију посла (менаџмент) на фарми свиња (упознати фармера са обавезама и одговорностима које су битне за прописно спровођење поступака на фарми) (8)					8
6.1.1	Да ли је спроведена обука о обавези сталног вођења евиденције?	Значајан	Да не		8 0	8
6.2	СТИЦАЊЕ ОСНОВНОГ ЗНАЊА У ОБЛАСТИ ЗДРАВЉА СВИЊА, ХИГИЈЕНЕ И ПРИМЕНЕ БИОСИГУРНОСНИХ МЕРА (8)					8
6.2.1	Да ли је спроведена обука у вези са добрим фармским праксама у циљу избегавања ризика по здравље животиња и људи?	Значајан	Да не		8 0	8
6.3	СТИЦАЊЕ ОСНОВНИХ ЗНАЊА У ОБЛАСТИ УЗГОЈА ЖИВОТИЊА (24)					24
6.3.1	Да ли је спроведена обука у узгоју животиња и обезбеђења њихових потреба на фарми?	Значајан	Да не		6 0	6
6.3.2	Да ли је спроведена обука о прописима из области која се односи на добробит животиња?	Значајан	Да не		6 0	6

БРОЈ	ФАРМСКА ПРАКСА	НИВО	ПАРАМЕТАР	КОМЕНТАРИ	ПОЕНИ	СКОР (РЕЗУЛТАТ ОЦЕНЕ)
6.3.3	Да ли је спроведена обука запослених лица на фарми, као и нових радника о физиологији, репродукцији и болестима и да ли су за то обезбеђени штампани водичи?	Значајан	да		6	6
			не		0	
6.3.4	Да ли се подстиче усавршавање радника и њихових активности (на пример, усавршавање активности радника у прасилишту, одгајивалишту, букаришту, чекалишту, у вези са вештачким осемењавањем итд.) односно да ли се спроводи детаљнија обука за специфичне области?	Значајан	да		6	6
			не		0	
УКУПАН РЕЗУЛТАТ (УКУПАН СКОР)					40	

Додатни коментари:

Закључци:

Оцењивач обавезно треба да заокружи једно од следећих поља:

- Фарма примењује у потпуности добре фармске праксе и укупан резултат износи:
- Фарма не примењује добре фармске праксе и укупан резултат износи:

Оцењивач је утврдио следеће неусклађености:

Навести главне (основне) неусклађености које треба да се ускладе у року од три наредна месеца:

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

5. _____

... _____

Навести мање (мале, споредне) неусклађености које треба сагледати (размотрити) у периоду од три недеље и ускладити у року од годину дана:

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
- ... _____
- _____

Навести препоруке (упозорења која треба размотрити пре наредног оцењивања односно инспекције):

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
- ... _____
- _____
- _____

МИНИСТАРСТВО
ПОЉОПРИВРЕДЕ И ЗАШТИТЕ
ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ
УПРАВА ЗА ВЕТЕРИНУ

Европска унија

Омладинских бригада 1/1/81, Београд, Србија • Тел: +381 (0) 11 31 32 883

<http://www.vet.minpolj.gov.rs/projekti/fond/>